

Európska únia
Európsky sociálny fond

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Elena Cinová
Stanislav Cina
Eva Suchožová

Rómsky jazyk a reálie v edukácii 2. časť Rómsky jazyk – kultúrne dedičstvo Rómov

2014

Publikácia bola vydaná a financovaná z prostriedkov ESF
v rámci národného projektu Profesijný a kariérový rast
pedagogických zamestnancov.
ITMS kód projektu 26120130002
ITMS kód projektu 26140230002

Rómsky jazyk a reálie v edukácii

2. časť

RÓMSKY JAZYK – KULTÚRNE DEDIČSTVO RÓMOV

Elena CINOVÁ
Stanislav CINA
Eva SUCHOŽOVÁ

Bratislava 2014

OBSAH

Úvod	5
1 Rómsky jazyk – kultúrne dedičstvo Rómov	6
1.1 Rómsky jazyk v kontexte literárnej a publikačnej činnosti	10
1.2 Uplatňovanie rómčiny v odbornej literatúre	11
1.3 Miesto rómskeho jazyka v próze a poézii	13
1.4 Dialektologické delenie rómskeho jazyka v rámci Slovenska i Európy	15
1.5 Lexikálna rovina rómskeho jazyka	17
1.6 Možnosti dopĺňania slovnej zásoby	23
1.7 Morfológická štruktúra rómskeho jazyka	26
1.7.1 Delenie slovných druhov	27
Záver	53
Zoznam bibliografických odkazov	54

Úvod

Druhá časť učebného zdroja vytvoreného k vzdelávaciemu programu *Rómsky jazyk v edukácii* s názvom *Rómsky jazyk a realie v edukácii* predstavuje kontinuálne pokračovanie prehľadu historických i súčasných súvislostí a tendencií z oblasti vývoja, postavenia a miesta rómskeho jazyka vo výchovno-vzdelávacom systéme Slovenskej republiky i v spoločnosti.

Je venovaná najpodstatnejším skutočnostiam o rôznych aspektoch vývoja rómskeho jazyka, legislatívneho riešenia jeho postavenia v súvislosti s právnym stavom ochrany rómskej národnostnej menšiny v medzinárodnom kontexte i v podmienkach Slovenska, využívaniu rómskeho jazyka v odbornej literatúre i beletrii a jeho morfológicko-lexikálnej štruktúre.

Autori učebného zdroja PaedDr. Stanislav Cina, Mgr. Elena Cinová a Mgr. Eva Suchožová veria, že podobne ako prvá časť publikácie, aj jej pokračovanie bude inšpiratívnou pomôckou pri úspešnej realizácii vzdelávacieho programu, získavaní poznatkov o špecifikách rómskeho jazyka a realíí a ich kvalitnej aplikácie v edukačnom procese detí a žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia z marginalizovaných rómskych komunít.

1| Rómsky jazyk – kultúrne dedičstvo Rómov

Čl. 34 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky zaručuje národnostným menšinám právo na všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny alebo skupiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Rovnaký článok v odseku 2 taktiež zaručuje okrem práva na osvojenie si štátneho jazyka aj právo na vzdelanie v ich jazyku, právo používať ich jazyk v úradnom styku, právo zúčastňovať sa riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín.

Právny stav ochrany rómskej národnostnej menšiny spoločne s ochranou iných národnostných menšín s prihliadnutím na medzinárodné právne záväzky Slovenskej republiky vyplývajúce z celého radu medzinárodných dohôd, s dôrazom na národnostný prvok, je implementovaný v právnom poriadku Slovenskej republiky predovšetkým realizáciou záväzkov vyplývajúcich napríklad z rámcového dohovoru Rady Európy na ochranu národnostných menšín publikovaného pod číslom 160/1998 Z. z. a z Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov (ďalej iba charta), publikovanej pod číslom 588/2001 Z. z.

Uvedená skutočnosť bola potvrdená aj v zákone č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín a odrazila sa aj v Zásadách vlády Slovenskej republiky č. 593/2009 Z. z. k zákonu Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov. Pri ratifikovaní uvedenej charty bola formálne a medzinárodno-právne deklarovaná právna skutočnosť, že v právnom poriadku Slovenskej republiky má rómska populácia postavenie národnostnej menšiny a že jazykom tejto národnostnej menšiny je rómsky jazyk.

Podľa webovej stránky britskej Nadácie pre ohrozené jazyky existuje v súčasnosti viac ako 6 500 jazykov (www.ogmios.org). Ďalej sa tu uvádza, že viac než polovica jazykov vo svete má problém s reprodukciou z generácie na generáciu. Pre tých z nás, ktorí zdieľame názor, že zánik jazyka nie je prirodzeným a nevyhnutným stupňom vývoja, ale nenahraditeľnou kultúrnou a poznávacou stratou, sú uvedené dáta priam alarmujúce. Dôsledkom toho dochádza k strate jazyka ako ťažko nahraditeľnej súčasti identity národa či národnosti a tiež k strate jazyka ako najúčinnnejšieho prostriedku reprodukcie a uchovania kultúry vrátane jazyka ako historického, kultúrneho a sociolingvistického zdroja (Clark, 2007).

V súčasnosti stojí pred rómskou komunitou na Slovensku ťažká a komplexná úloha záchranu a znovuoživenia rómčiny. Existencia relatívne početnej základne od narodenia hovoriacich rómčinou poskytuje na to dobrý predpoklad, hoci sa postupne rapídne zmenšuje. Rómčina bola donedávna, až na výnimky, nepísaný jazyk, výhradne používaný v rámci komunikácie v prostredí rómskej komunity a rómskej rodiny. Pre komunitu nebude jednoduché túto bariéru prekonať, a to aj napriek tomu, že pre väčšiu časť Rómov predstavuje rómčina materinský jazyk.

Desiatky rokov bol tento jazyk považovaný predchádzajúcim režimom skôr za „hantírku“ a Rómovia boli presviedčaní o škodlivosti jeho odovzdávania vlastným potomkom. Materinský jazyk nemálo Rómov zabudlo, slovenský jazyk si mnohí osvojili len posluškom a ako väčšina cudzincov aj oni ovládajú jeho len hovorovú podobu, niekedy dokonca len slangový.

V odborných jazykových kruhoch sa rómskemu jazyku v priebehu minulého storočia dostávala pozornosť len sporadicky. Bolo to len zopár autorov, ktorí sa systematicky venovali spoznávaniu rómčiny, no len niektorí v každej jej rovine. V odbornej literatúre či beletrii sa u nás tento jazyk začal objavovať až v prvej polovici 90. rokov minulého storočia. Toto obdobie možno považovať za najplodnejšie. Bohužiaľ, rómčina si nenašla stabilné miesto vo vzdelávacích inštitúciách. Bránilo jej v tom nedostatočné kurikulárne a predovšetkým

personálne zabezpečenie. V horizonte posledných 15 rokov sa tu realizovalo experimentálne overovanie kurikula rómskych reálií v školách, výsledkom ktorého bolo vydanie kompletného súboru pedagogickej literatúry – postačujúcej na aplikáciu elementárnych zložiek vo vyučovaní rómskeho jazyka. Z projektu Romistika vzišli prví učitelia rómskeho jazyka. Z nich reálne sa však výchovno-vzdelávacej činnosti venujú len niekoľkí. Čas a prax ukázali, že na efektívnu implementáciu a uplatnenie sa rómčiny nielen v edukačnom systéme, ale aj v kultúrno-spoločenskej oblasti sú potrební predovšetkým pedagógovia a pedagogickí pracovníci ovládajúci jazyk. (Clark, 2007)

Tento deficit pretrváva až dodnes, keď v podstate neexistuje systematická aplikácia rómskeho jazyka v školách – s výnimkou jeho používania asistentmi učiteľa s cieľom preklenúť jazykovú bariéru.

Rovnaká situácia pretrváva v stredných školách. O štúdium rómskeho jazyka v rámci jediného akreditovaného študijného odboru na nitrianskej univerzite doteraz neprejavil záujem dostatočný počet záujemcov, kvôli ktorým by sa mohlo otvoriť.

A takto by sa dalo pokračovať vo výpočte ďalších subjektov vrátane mimovládnych organizácií či komunitných centier, ktoré sa v rámci svojich aktivít síce zaoberajú kultúrnymi či osvetovými činnosťami, ale *a priori* nie sú zamerané na rómsky jazyk, príp. sa s ním pracuje len okrajovo a príležitostne.

Dlho avizovaný akt štandardizácie rómskeho jazyka v roku 2008 mal definitívne rozšíriť možnosti uplatnenia sa rómskeho jazyka vo všetkých sférach spoločenského života. S odstupom času však môžeme skonštatovať, že táto udalosť Rómom náležite nepomohla, lebo štandardizovaný jazyk je jazykom inštitúcií a tie Rómovia prakticky nemajú. Reálne sa často stretávame s neochotou Rómov čítať v tomto jazyku, počnúc niekoľkými existujúcimi periodikami cez príležitostne vydané publikácie až po odborné diela zväčša lingvistického charakteru. Prax ukazuje, že napr. v odbornej literatúre sa rómčina len ťažko presadzuje. Vôbec nie je možné hovoriť o pôvodných odborných textoch v tomto jazyku. Diela často nemajú prijímateľa, chýba predovšetkým inštitucionálna výchova, kde by mohli byť čitatelia vychovávaní. V rómčine

sa číta len veľmi málo, preto aj nadaní rómski autori radšej siahnu po slovenskom jazyku, príp. vydajú dielo dvojazyčne. Taktiež možno konštatovať, že literárne snahy a ambície rómskych autorov sa zatiaľ nestretávajú s očakávaným ohlasom Rómov.

Rómsky jazyk má pred sebou zaťažkávajúce obdobie. Po stáročia sa prezentoval výlučne svojou hovorovou formou. Tá odzrkadľovala neľahký život jej používateľov, ako aj potrebu vystačiť si práve takouto formou. Spomínaná skutočnosť prezrádza mnoho – úroveň vzdelania, zmysel uchovať si vlastnú identitu, kultúrne dedičstvo, prezentovať svoju hrdosť, patriť k tejto etnickej skupine. Podobne ako iné jazyky národov, ktoré nemajú vlastné územie, sa len ťažko presadzuje v jednotlivých oblastiach spoločenského diania na Slovensku. Tu je však potrebné zdôrazniť úlohu samotného štátu, bez pomoci ktorého je prienik tohto jazyka do jeho jednotlivých sfér takmer nemožný (Pivoň, 2004).

Ako už bolo spomenuté, štandardizovaný jazyk by mal byť jazykom inštitúcií. Doteraz tu nebol vytvorený mechanizmus, ktorý by dokázal garantovať úroveň jazyka, ktorý prijal status spisovného jazyka.

V rámci uchovávanía jeho poslania, princípov a dodržiavania aplikácie jeho teoretickej či praktickej podoby vzniká potreba vytvoriť inštitúciu. Jej úlohou by bolo sústrediť odborníkov lingvistov s cieľom zabezpečiť dohľad nad exaktným vývojom jazyka a jeho implementáciou do praxe.

Samozrejmosťou je previazanosť danej inštitúcie s ostatnými organizáciami, ktoré sa týmto jazykom zaoberajú priamo či okrajovo – školy, komunitné centrá, osvetové strediská, mimovládne organizácie a pod.

1.1| Rómsky jazyk v kontexte literárnej a publikačnej činnosti

Hneď v úvode je potrebné uviesť, že kultúra Rómov v minulosti nebola a stále ešte plnohodnotne nie je literárnou kultúrou. Rómsky písané slovo vstúpilo do rómskeho spoločenstva na Slovensku až vtedy, keď sa Rómovia podrobili povinnej školskej dochádzke. Dovtedy boli až na ojedinelé výnimky negramotní a zrejme ani v ďalších európskych krajinách to nebolo inak.

S nárastom gramotnosti Rómov a bezpochyby aj úzkym kontaktom s majoritnou kultúrou sa postupne začali objavovať snahy vzdelaných Rómov o písanú podobu rómskeho jazyka a vlastnú literatúru.

Rómčina ako publikačný jazyk sa vo svojej histórii prvýkrát objavuje už v roku 1925 v Sovietskom zväze prostredníctvom časopisov *Romaňi čercheň* (Rómska hviezda) a *Romaňi zor* (Rómska moc). V ZSSR sa autori dokonca po prvýkrát predstavili ako prekladatelia významných diel A. S. Puškina, Dostojevského a iných veľikánov svetovej literatúry.

Začiatky literárnej a publikačnej činnosti autorov píšucich v rómskom jazyku u nás (rozumie sa v Československu) sa datujú od konca 60. rokov, teda od založenia Zväzu Cigánov Rómov. Periodikum *Romano lil*, vydávané týmto zväzom s požehnaním socialistickej garnitúry, sa stalo odrazovým mostíkom pre mnohých začínajúcich autorov. Len v rokoch 1970 – 1973 tu bolo publikovaných až 17 prác. V roku 1973 sa história novín *Romano lil* končí po násilnom rozpustení Zväzu Cigánov Rómov. Po dlhšej odmlke sa objavujú diela Mileny Hübschmannovej, a to v r. 1979 dvojjazýčný zborník rómskej poézie *Romane gila* (Rómske piesne), v roku 1985 súbor rómskych prísloví *Lačho lav sar maro* (Dobré slovo je ako chlieb) a v roku 1987 zbierka hádaniek a žartovných príbehov *So hin pro svetos jekhubuter?* (Čoho je na svete najviac?). Poslednou vydanou prácou pred rokom 1989 je zborník *Šunen, Romale* (Počúvajte, Rómovia), ktorý v roku 1988 zostavila E. Magalová. Týchto pár diel však možno považovať za úspech snahy niekoľkých nadšencov rómskeho jazyka v období politiky asimilácie Rómov v Československu. (Clark, 2007)

Porevolučné obdobie prinieslo postupné uvoľňovanie politického napätia a prinášalo ústupky aj pre požiadavky intelektuálnej vrstvy Rómov. V januári 1990 začal vychádzať časopis *Lačho Lav* (Dobré slovo), od roku 1991 *Amaro lav* (Naše slovo) a *Romano kurko* (Rómsky týždeň) a od roku 1992 *Romano gendalos* (Rómske zrkadlo). Väčšina týchto periodík už v súčasnosti nevychádza, a to najmä z finančných dôvodov.

Na Slovensku v porevolučnom období vytvorili rómski intelektuáli niekoľko politických strán, kultúrnych združení či iných organizácií a niektorí z nich mali ambíciu vydávať aspoň jeden občasník. Prvý začal vychádzať kultúrno-spoločenský mesačník *ROMA*, nasledovali časopisy *Romipen*, *Nevipen*, *Rómska revue*, *Luluďi*, *Romane vasta*, *Ternipen*, *Sam adaj*. Vo všetkých uvedených médiách bol dominantným slovenský, príp. český jazyk, v každom z nich boli publikované aj články v rómčine viac-menej vo forme demonštratívneho priestoru v podobe básne, ľudovej piesne či krátkeho preloženého textu. Treba však poznamenať, že prevažná väčšina z týchto periodík nemala tematicky vymedzený charakter, mnohé príspevky boli prevzaté z iných médií, často nereflektujúc život Rómov.

Z toho dôvodu ani nebol vytvorený priestor na budovanie žurnalistickej rómčiny. Obnova novín *Romano lil* nastala v roku 1991 pod novým názvom *Romano nevo lil* (Nové rómske noviny) a v roku 2011 boli so svojou 20-ročnou históriou zároveň najdlhšie vychádzajúcim printovým médiom s rómskou tematikou v dejinách Československa. V každom vydaní sa nachádzajú aj rómske články, limitovaný rozsah však neexistuje. Treba však dodať, že ide o jediné rómske periodikum, ktoré si dokázalo nájsť svoje miesto medzi rómskou populáciou a známe je aj majoritnému obyvateľstvu. (Pivoň, 2004)

1.2| Uplatňovanie rómčiny v odbornej literatúre

Samotnému rómskemu jazyku sa v minulom storočí dostávalo pozornosti len sporadicky. V 60. rokoch minulého storočia bola vydaná publikácia Jiřího Lípu *Průručka cikánštiny* (1963), ktorej základom sa stala východoslovenská

rómčina. V 70. rokoch sa pomaly dostávala do popredia významná lingvistka Milena Hübschmannová, a to prelomovými dielami *Základy romštiny* (1973) a *Cikánština* (1975). Svoje úsilie završila v roku 1991 vydaním *Česko-rómskeho a rómsko-českého slovníka*, ktorý je dodnes považovaný za to najhodnotnejšie, čo sa pre rómsku gramatiku i lexiku v Československu vytvorilo. Aj tento slovník vychádzal z lexiky východoslovenského rómskeho dialektu. V roku 1995 vydala A. Koptová jednostranný slovensko-rómsky slovník, opierajúc sa o slovník Hübschmannovej. Ďalší pokus obohatiť fond lingvistických diel však nebol až taký úspešný vo forme *Rómsko-slovenského a slovensko-rómskeho slovníka* (1996 od autorov J. Prokop, J. Berky, M. Stojka). Ako vo výkladovej, tak i v slovníkovej časti je veľmi veľa odborných chýb a nepresností podobne ako v *Učebnici rómskeho jazyka* (2000) od autora J. Berkyho. Dvojica autorov Emil Samko a Milan Samko spracovala v roku 2006 rozsiahly dvojdielny *Dialektologicko-frekvenčný slovník*. V roku 2002 predstavila ďalšia významná lingvistka Hana Šebková svoje vrcholné dielo *Romaňi čhib – Rómsky jazyk*, vytvorené na základe severocentrálneho, čiže východoslovenského rómskeho dialektu. Po veľmi úspešných publikáciách, akými boli bezpochyby *Česko-rómsky a rómsko-český slovník*, možno považovať toto dielo za jedno z doteraz najlepšie spracovaných (Dávidová, 1995).

V pedagogickej oblasti šírenie rómčiny do literatúry započalo v r. 1993 MŠ SR, a to schválením v pokusnom overovaní *Rómskeho šlabikára* v rómskom a slovenskom jazyku a *Čítanky v rómsko-slovenskom jazyku*. S platnosťou od 1. 9. 1993 boli schválené učebné plány pre základné školy s vyučovaním rómskeho jazyka. Autorom oboch publikácií bol Dezider Banga.

O dva roky neskôr bola vydaná učebnica M. Hübschmannovej *Amari abeceda – naša abeceda* v rómskom a slovenskom jazyku pre 3. a 4. ročník ZŠ.

V roku 2002 s experimentálnym overovaním učebníc, šlabikárov pre deti prvých ročníkov základných škôl prichádza združenie Fórum Inštitút, ktoré ponúka šlabikár s pracovnými listami.

Oba šlabikáre si však nenašli plnohodnotné uplatnenie v učiteľskej obci, slúžili viac-menej na spiestenie vyučovacieho procesu ako doplnkový materiál.

Ďalšie odborné publikácie, prevažne učebnice rómskeho jazyka, boli určené pre vysokoškolské štúdium (*Romaňi čhib* od E. Samka, 2006, zaujímavý konverzačný lexikón *Romaňi čhib-vakeriben* od M. Samka, ďalej *Gramatika a cvičenia z rómskeho jazyka* od autora S. Cinu, 2001), učiteľom základných škôl (*Rómsko-slovenský a slovensko rómsky slovník pre učiteľov ZŠ od autora S. Cinu, 2006*) či širokej verejnosti (*Pravidlá rómskeho pravopisu*, učebnica *Romaňi čhib* a *Konverzačný lexikón* vydaný ŠPÚ pod vedením Mileny Hübschmannovej).

Aplikáciu rómskeho jazyka môžeme pozorovať aj prostredníctvom pokusov písať napríklad resumé odborných textov v jedinom odbornom romistickom časopise *Romano Džaniben*, v zborníku *Neznámi Rómovia* atď. Rozsiahlejší odborný text bol publikovaný v zborníku *Boh všetko vidí* – no aj v tomto prípade však šlo o preklady pôvodnej slovenskej práce. Prax ukazuje, že v odbornej literatúre sa rómčina len ťažko presadzuje. Vôbec nie je možné hovoriť o pôvodných odborných textoch v tomto jazyku.

1.3| Miesto rómskeho jazyka v próze a poézii

Rómsky jazyk si v próze a poézii postupne nachádzal svoje miesto u niekoľkých autorov hneď v porevolučnom období, ktoré trvalo do roku 1994. Medzi prvé diela patrila rómska rozprávka *Tulák – Čavargoš* od Tery Fabiánovej, ktorá bola vydaná dvojjazyčne. O rok neskôr jej vyšla známa kniha príbehov *Ako som chodila do školy – Sar me phiravas andre škola*. Rok 1992 bol zároveň jedným z najplodnejších období vydávania diel v rómskom jazyku. Môžeme spomenúť publikácie J. Ravasza *Cudzí remeselník/Butikerdo avral, Domček v srdci/O Jileskero kheroro*, ktoré vyšli trojjazyčne. Elena Lacková vydala svoju najznámejšiu zbierku *Rómske rozprávky*.

Vydavateľstvo Romaňu kultura zostavilo antológiu diel rómskych autorov pod vedením Dezidera Bangu s názvom *Paramisa – Rozprávky*. V poradí tretej zbierku básní *Najradšej ťa mám v posteli – Jekhradeder tut dikhav andro vodro*, tentoraz s rómskym prekladom, vydala Katarína Patočková.

Po roku 1994 nastupuje obdobie, v ktorom aktivity autorov písucich v rómčine postupne ochabujú. Dôvodom poklesu publikovaných prác mohlo byť aj prudké zúženie platformy, na ktorej by sa mohli autori realizovať. Vzostup je zaznamenaný až po roku 1998. V tejto súvislosti uvádzame bilingválne práce od Janka Horvátha – *Vám/Tumenge* či Vladislava Halušku *O božom Sidorkovi/Pal Devleskero Sidorkus*. Osobitné miesto uplatňovania rómskeho jazyka v literatúre s náboženskou tematikou môžeme nájsť najmä v prácach Vlada Oláha – zakladateľa Matice rómskej, a to *Naša cesta za svetlom a Žiar lásky*. Ten istý autor sa prekladom do rómskeho jazyka podieľal na ojedinelom diele *Skutky apoštolov/Pal oda, so kerenas Devleskere bičhade*. Nemenej zaujímavá je dvojjazyčná obrázková biblia určená predovšetkým detskému čitateľovi *Miri jekhto Biblija andro obrazki/Moja prvá biblia v obrázkoch*, na ktorej sa prekladom podieľal F. Godla (Havlová, 2000).

Oceniť možno snahu odborníkov – romistov z Karlovej univerzity v Prahe, ktorí vyhľadávali a podporovali rómskych autorov písucich po rómsky. Výsledkom boli aspoň krátke poviedky, ktoré vychádzali v zošitových formátoch (*Bijav, Sar me phiravas andre škola* a pod.)

V súčasnosti môžeme pozorovať u prozaikov písucich v rómskom jazyku odklon od literárnych útvarov charakteristických pre tvorbu prvej polovice 90. rokov, v ktorej viac-menej prevládali rozprávky a poviedky. Do popredia sa dostávajú skôr romány a novely. Pozoruhodná je bibliografia rómskeho spisovateľa Ladislava Tavalihu, ktorý v časovom rozmedzí 2008 – 2010 vydal 4 romány v dvojjazyčnom znení.

Za zmienku stojí aj fakt, že dosiaľ nebola vydaná takmer žiadna publikácia výlučne v rómskom jazyku. Dôvodom môže byť okrem iného aj snaha autorov či vydavateľov zaujať širšiu čitateľskú základňu najmä z radov „nerómskeho“ čitateľa. Jedinou výnimkou je dielo publikované výlučne v rómskom jazyku, a to *Bi o Devl pro világ* – zamerané na náboženské vzdelávanie rómskych detí a žiakov.

Používanie rómskeho jazyka v krásnej literatúre je zaujímavé sledovať najmä v štruktúre zvoleného dialektu. Aj napriek štandardizácii rómskeho jazyka na území Slovenskej republiky, ktorá prebehla v júni 2008, jednotliví autori zvyčajne uprednostňujú typ nárečia, ktorý im je najbližší. Platí to najmä u literátov pochádzajúcich z regiónov, kde sa prevažne nepoužíva severocentrálny dialekt, ktorý bol vzatý ako základný v rámci kodifikácie rómskeho jazyka v roku 1971 alebo spomenutej štandardizácie. Nedá nám nespomenúť, že základný kameň pre oba procesy položila už spomínaná významná československá lingvistka Milena Hübschmannová, ktorej bezpochyby patrí významné miesto v oblasti rozvoja rómskeho jazyka v našich krajinách. S odstupom času však môžeme skonštatovať, že tento akt Rómom náležite nepomohol, lebo štandardizovaný jazyk je jazykom inštitúcií, a tie Rómovia reálne nemajú (Pivoň, 2004).

1.4| Dialoktologické delenie rómskeho jazyka v rámci Slovenska i Európy

Výskumy indoeurópskej historicko-porovnávacej jazykovedy jasne naznačujú, že rómsky jazyk, predchodca dnešnej rómčiny (jej dialektov, nárečí) patrí k indoeurópskym jazykom severnej Indie, ktoré sa všeobecne označujú ako nové indoárijské jazyky. Na rozdiel od iných indoeurópskych jazykov sa však rómsky jazyk vyvíjal v tesnejšom a menlivejšom kontakte s domácimi jazykmi počas svojej migrácie.

Z jazykovedného aspektu sa jazyk Rómov žijúcich na Slovensku zaraďuje do osobitnej triedy v troch podobách:

1. *karpatská rómčina* na severnom, západnom a hlavne východnom Slovensku,
2. *maďarská rómčina*, predovšetkým na južnom Slovensku,
3. *rómčina olašských Rómov*.

Vývin rómskeho jazyka bol (na rozdiel od ostatných indoeurópskych jazykov) do značnej miery ovplyvnený kontaktnými jazykmi krajín, ktorými Rómovia prechádzali. Vzhľadom na vysoký stupeň migrácie a značnú diaspóru treba pri klasifikácii rómskych dialektov brať do úvahy aj nejazykové, sociálne a geografické faktory.

Významný francúzsky romológ J. P. Liégeois (1999) predpokladá v rozširovaní rómčiny tri časové vrstvy:

- *Do prvej* patria dnešné rómske dialekty na Balkáne, karpatské dialekty v strednej Európe a skupina poľských, baltských, fínskych a severoruských dialektov. Mnohé rómske dialekty sú však dnes výrazne odlišné od pôvodných nárečí, stratili sa v nich mnohé pôvodné črty a prenikli do nich prvky iných jazykov.
- *Druhú výraznú vrstvu* tvoria rómske dialekty výlučne na Balkáne.
- *Tretiu vrstvu* tvoria dialekty v Rusku, Švédsku, Francúzsku a v Amerike (najvýraznejšie je tento dialekt badať u skupín Lovarov a Kalderašov).

V tomto zobrazení vzniku terajšieho stavu rómskych dialektov sa však nie dosť jasne odzrkadľuje situácia na Slovensku, kde sa vyskytuje východoslovenský i západoslovenský typ dialektov, maďarský i olašský typ, pričom sú zreteľne odlišné zvukovou, gramatickou i lexikálnou stavbou. Jednoduchšia klasifikácia dialektov v Európe by sa zredukovala na tri dialekty:

1. *karpatské dialekty*,
2. *dunajské dialekty* (južne od Karpát),
3. *baltské dialekty* (severne od Karpát, t. j. poľské, severoruské a pobaltské dialekty).

Z hľadiska štátnopolitického usporiadania by potom bolo žiaduce rozlišovať slovenskú karpatskú rómčinu a slovenskú dunajskú rómčinu. Pri všetkých deleniach sa dialekty na Slovensku uvádzajú ako osobitný dialekt. Pre značnú variabilitu ich však nemožno chápať a ani opísať ako jednotný jazyk, preto je nevyhnutné za základ opisu karpatskej rómčiny vziať doteraz najlepšie preskúmaný, ale aj najživotnejší dialekt na východnom Slovensku. (Lípa, 1965)

Bázou opisu tohto dialektu je funkčné hľadisko a predstava, že existuje istý systém zložený z viacerých čiastkových systémov. Je tu predovšetkým čiastkový systém slovnej zásoby, ktorý zahŕňa súhrn pomenovaní a pravidiel ich tvorenia. Čiastkový gramatický systém obsahuje prostriedky a pravidlá na gramatické stváranie pomenovaní. Zvukové prostriedky potrebné na dorozumievanie sú náplňou zvukového čiastkového systému. Pre obsahovú stránku dorozumievania je však nevyhnutný aj výpovedno-informačný čiastkový systém, ktorý obsahuje najmä spôsoby tvorenia oznamovacích a výzvných výpovedných aktov. (Kalina, 1982)

1.5| Lexikálna rovina rómskeho jazyka

Základný lexikálny fond rómskeho jazyka tvoria slová, ktorých pôvod treba hľadať v Indii. Sú to, prirodzene, slová, ktoré úzko súvisia so životom Rómov v minulosti. Ide o **pomenovania základných predmetov každodennej potreby, názvy potravín a zvierat**, ktoré obklopovali predkov Rómov.

Napríklad *kher* – dom, *phuv* – zem, *jag* – oheň, *bar* – kameň, *čhuri* – nôž, *pañi* – voda, *thud* – mlieko, *maro* – chlieb, *mas* – mäso, *guruv* – vôl, *šoşoj* – zajac, *khoro* – džbán, *kaş* – drevo, *gav* – dedina, *vudar* – dvere, *khas* – seno, *phusa* – slama, *berş* – rok, *dîves* – deň, *rat* – noc, *than* – miesto, *kham* – slnko, *čhon* – mesiac, *balval* – vietor, *truş* – smäd, *sap* – had, *mačho* – ryba, *şing* – roh alebo koláč atď.

Ďalšiu skupinu tvoria **pomenovania osôb**: *manuş* – človek, *daj* – matka, *dad* – otec, *pheñ* – sestra, *phral* – brat, *čhavo* – dieťa, *raj* – pán, *del* – boh atď.

Obsiahla je skupina adjektív označujúcich **základné vlastnosti a stavy**: *lačho* – dobrý, *baro* – veľký, *phuro* – starý, *pharo* – ťažký, *učo* – vysoký, *cikno* – malý, *sasto* – zdravý, *thulo* – tučný, *kalo* – čierny, *zoralo* – silný, *melalo* – špinavý, *cindo* – mokrý, *bango* – chromý, *čoro* – chudobný, *barvalo* – bohatý, *pherdo* – plný, *tato* – teplý, *koro* – slepý, *peko* – upečený, *şudro* – studený, *şundo* – po-
čutý, *bokhalo* – hladný atď.

Produktívna je aj kategória **slovies**: *te sikhľöl* – učiť sa, *te asal* – smiať sa, *te chal* – jesť, *te phučel* – spýtať sa, *te dikhel* – vidieť, *te šunel* – počuť, *te lel* – vziať, *te džanel* – vedieť, *te kamel* – chcieť/milovať, *te pharol* – prasknúť, *te dživel* – žiť, *te džal* – ísť, *te mařarel* – opiť sa, *te phandel* – zatvoriť, *te phirel* – chodiť atď.

Pôvod v Indii majú aj **nižšie číslovky**: *jekh* – jeden, *duj* – dva, *trin* – tri, *pandž* – päť, *šov* – šesť, *deš* – desať, *biš* – dvadsať, *šel* – sto.

Napokon **zámená**: *me* – ja, *tu* – ty, *jov* – on, *joj* – ona, *amen* – my, *miro* – môj atď.

Indické jadro slovnej zásoby rómčiny sa postupne obohacovalo o „výpožičky“ (ďalej len výpožička) z jazykov krajín, ktorými Rómovia na svojej ceste z Indie putovali. Pred príchodom na Slovensko to bola Perzia, Arménsko, Grécko, Bulharsko, Srbsko, Rumunsko a Maďarsko. Keďže Rómovia boli vždy závislí od koexistencie s miestnym obyvateľstvom a boli nútení sa s ním dohovoriť, museli sa naučiť jeho jazyk. Dospelí Rómovia sú často bilingválni. Znalosť ďalšieho jazyka pomáha Rómom pri dopĺňaní chýbajúcich slov rómčiny. (Ješina, 1989)

V rómčine sa dosiaľ používajú **slová z gréčtiny**, napríklad číslovky *eřta* – sedem, *ochto* – osem, *eňa* – deväť, ale aj označenia reálií, napríklad *petalos* – podkova, *drom* – cesta, *skamind* – stôl, *balaňi* – koryto a pod.

Existuje v nej celý rad prevzatých **slov zo srbčiny**, napríklad *lepetka* – motýľ, *raňca* – pomaranč, *briga* – smútok, *duma* – reč, *dosta* – dosť, *talpa* – podrážka, *vera* – prisaha, *kanta* – vedro atď.

Z **rumunského jazyka** je prevzaté napríklad slovo *luma* – svet. V rómčine je viac prevzatých **slov z maďarčiny**, lebo Maďarsko bolo pred Slovenskom poslednou zastávkou Rómov. Sú to napríklad slová *karačoňa* – Vianoce, *vilagos* – svet, *kereka* – koleso, *miňďar* – hneď, *het* – preč, *igen* – veľmi, *hřaba* – zadarmo, *bajusi* – fúzy, *solgas* – sluha, *kerestos* – kríž, *viragos* – kvet, *kerel mulatřagos* – robiť oslavu (oslavovať), *fajta* – rod, *vonatos* – vlak, *vilañis* – svetlo/baterka atď.

Prirodzene, najviac prevzatých slov v slovenskej karpatskej rómčine pochádza zo slovenčiny. Keďže rómčina od nepamäti fungovala ako hovorový jazyk a Rómovia prichádzali v každodennom živote do styku najmä s vidieckym obyvateľstvom hovoriacim príslušným dialektom, obohatila sa rómčina predovšetkým o početné slová prevzaté z ľudového jazyka.

Patria k nim také slová, podľa ktorých sa dodnes pozná ich *nemecký pôvod*, napríklad *furt* – stále, *biglajzis* – žehlička, *fest* – pevne, *štokos* – poschodie, *štreka* – železničná trať, *štremla* – pančucha, *štrompadla* – podväzok, *štruzlakos* – slamník, *šufanka* – naberačka, *chasna* – úžitok, *forontos* – zásoba, *fuga* – škára a pod.

K slovám prevzatým z *ľudového jazyka* patria napríklad pomenovania *sklep* – obchod, *fiškalis* – strážnik, *fizola* – fazuľa, *mašina* – vlak, *motoris* – auto, *cigaretla* – cigareta, *gombineta* – kombiné, *pondzelkos* – pondelok, *duchna* – perina atď.

Početné sú slová označujúce reálie, ktoré ani v slovenských dialektoch väčšinou nemajú osobitnú regionálnu podobu, lebo ide o *súčasnú, modernú* (často prevzatú) *slová*, napríklad *gitara*, *bagros*, *televiza*, *gaučos*, *koruna*, *ňebos*, *žiletka*, *električka*, *streda*, *remiza*, *dvora*, *poľovačka*, *mačka*, *svetos*, *parkos*, *stavba*, *ubikacija*, *metal*, *saksafonos* a pod.

Na **pomenovanie niektorých reálií** jestvuje viac označení rozličného pôvodu a ich používanie je rozkolísané. Autor si vyberá pravdepodobne podľa príslušnosti k istému regiónu, možno podľa veku, ale aj podľa rodinnej či rodovej tradície či podľa osobného vkusu. Napríklad *svet* sa pomenúva slovenskou výpožičkou *svetos*, maďarskou výpožičkou *vilagos*, ale aj rumunskou výpožičkou *luma*. Podobne napríklad na označenie *postele* sa používa slovo indickeho pôvodu *than* (ktoré však pôvodne znamená miesto), ďalej *vadžos*, ale aj *vodros* atď.

Keďže dnes už rómčina nefunguje len ako hovorový jazyk, ale stáva sa aj jazykom literárnych diel, časopisov a novín, musí si nedostatočne rozvinutú slovnú zásobu dopĺňať o mnohé výrazy. Niektorí autori jednoducho preberú

slovenské pomenovanie, iní pristupujú k jazyku tvorivejšie a používajú neologizmy vytvorené z pôvodných rómskych základov.

Pomenovací proces vždy predstavuje prechod od pojmovej sféry cez obsah k forme, čím vzniká lineárny onomaziologický reťazec. Ak sa na konci tohto reťazca použije už existujúca forma, ide o nepriamu, čiže o analogickú nomináciu. Nové pomenovanie sa pri nej najčastejšie vytvára prostredníctvom metonymie a metafory. V oboch prípadoch sa k jednej forme pripájajú rozličné pojmy a obsahy. Pri **metonymii** sa prenáša pomenovanie jedného javu na druhý na základe nejakého vnútorného vzťahu. Pri **metafore** sa pomenovanie prenáša na základe podobnosti vzhľadu a funkcie.

Napríklad lexikálnou jednotkou *šeralo*, ktorá v bežnom slovníku znamená nielen *hlavatý*, t. j. majúci veľkú hlavu, ale regionálne aj predstavený, sa analogicky pomenúva predseda: *šerali pro Thamutno kher – predsedníčka/prednostka okresného úradu*. Podobne na pomenovanie predsedu sa používa aj slovo *šerutno*, pôvodne hlavný, ale aj *náčelník*, predstavený: *republikakero šerutno – republikový predseda*. Pomenovanie *šeralo* sa vyskytuje aj vo význame vedúci súboru či starosta. Vo všetkých uvedených prípadoch vzniklo na základe podobnosti funkcie. Označuje osobu stojacu na čele niečoho, predstavenú. Pomenovania *šeralo* aj *šerutno* sú odvodené od slova *šero* – hlava.

Na základe vonkajšej podobnosti vznikol neologizmus *phala* – javisko od pomenovania *phal* – doska. Od tohto neologizmu odvodený prívlastok *phalengero* spolu s lexikálnou jednotkou *pochtan*, t. j. plátno, látka, vytvára neologizmus *phalengero pochtan* – opona.

Medzi neologizmy utvorené analogickou nomináciou patrí rad ďalších pomenovaní, napríklad pomenovania niektorých slovných druhov. Pomocou slova *nav/lav* – meno s prívlastkom sú utvorené pomenovania *vičindo lav* – citoslovce (*te vičinel* – volať), *phanduno lav* – spojka (*phandel* – zavrieť, spájať), *paškerutno* – príslovka (*paš* – vedľa, *kerutno* – sloveso). Podobne *dodino* – prídavné meno od *dodel* – dodať.

Neologizmy vytvorené analogickou nomináciou sú buď jednoslovné, alebo viacslovné. Viacslovné sú neraz kombináciou slovenského a rómskeho slova, napríklad *detašovano than* – detašované pracovisko (*than* – miesto), *gaveskero urados* – obecný úrad (*gav* – obec, dedina) či *vladno avrikidno manuš* – vládny splnomocnenec (*kidel avri* – vyberať, zvoliť, *manuš* – človek). Tým, že sa v textoch nahrádzajú neologizmami len niektoré slovenské slová, vznikajú spojenia typu *dženo andre Rada vladí vaš narodnosti* – člen Rady vlády pre národnosti a pod.

Častým spôsobom tvorenia neologizmov v rómčine je odvodzovanie, pri ktorom sa väčšinou používajú v rómčine známe slovotvorné postupy. Výnimku tvoria neologizmy vytvorené pomocou predpôň. V rómčine totiž neexistujú pôvodné predpony, ale v niektorých prípadoch význam predpony nadobúda *zgramatikalizovaná postpozícia*.

Podobne sa vytvorili neologizmy od sloviess, ktoré vznikli pod vplyvom slovenského predponového slovesa s *vy-*, kde predpona *vy-* označuje smerovanie von, z, a v rómčine sa automaticky nahrádza postpozíciou *avri*.

Tak zo slovesa *akharel* – volať vzniklo sloveso *akharel avri* – vyhlásiť a z neho neologizmus *avriakhariben* – vyhláška. Podobne napríklad *avriphučeriben* – výsluch (*phučerel avri* – vypytovať sa).

V uvedených prípadoch sa na tvorbe neologizmu nezúčastňuje len predpona, ale aj veľmi produktívna prípona *-iben*, ktorou sa v rómčine bežne tvoria substantíva od sloviess, ale aj od iných slovných druhov.

Do tejto skupiny neologizmov patria aj pomenovania *dikhlariben* a *dikhaviben* – divadelné predstavenie a *charñariben* – skratka.

Neologizmus *charñariben* sa v slovníku uvádza aj so synonymnou príponou *-ipen*. Všeobecne platí, že prípony *-iben* a *-ipen* sú v mnohých prípadoch úplne synonymné. Zdá sa však, že pri tvorení neologizmov je tendencia variant prípony *-ipen* využívať skôr na utvorenie neologizmu od kmeňa prídavia než od koreňa slovesa – *kerdipen* – výrobok (*kerd* – *kerel* – robiť), *dochudnipen* – úspech (*dochudn* – *dochudel* – dosiahnuť).

Rómske neologizmy sa tvoria aj pomocou ďalších slovotvorných prípon, napríklad *-išagos*: *kamplišagos* – povinnosť. Pomocou prípony *-utno* vznikol neologizmus *dikhutno* – divák (*dikhel* – dívať sa). Popri *dikhutno* existuje aj neologizmus *dikhľardo* – divák – *dikharel*. Pomocou sufixu *-ad-* spolu s ukazovateľom maskulína vznikol neologizmus *dikhado* – divadlo a jeho prechýlením do ženského rodu neologizmus *dikhaďi* – televízia (Lípa, 1963).

V rómčine sa používa široká škála možností *tvorenia neologizmov deriváciou*, čo si môžeme prehľadne ilustrovať na nových pomenovaniach utvorených od koreňa *dikh-* (*dikhel* – vidieť):

<i>dikh-0-iben</i>	1. lekárska prehliadka, 2. postoj, 3. cieľ,
<i>dikh-ľar-iben</i>	divadelné predstavenie,
<i>dikh-av-iben</i>	divadelné predstavenie,
<i>dikh-ad-o</i>	divadlo,
<i>dikh-aď-i</i>	televízia,
<i>dikh-ľar-d-o</i>	divák,
<i>dikh-utn-o</i>	divák.

Tieto neologizmy organicky obohacujú rómsku slovnú zásobu popri v slovníku zachytených bežných slovách utvorených od rovnakého slovného základu:

dikhiben – pohľad, rozhľad, výhľad,

dikheri – zrkadielko,

dikhľado – priehľadný,

dikhľiben – viditeľnosť.

Podobne vzniklo viacero neologizmov od základu *sikh-* (sloveso *te sikhľol* – učiť sa):

sikhľardi – učiteľka,

sikhaďi – škola,

cikňi sikhaďi – škôlka,

ikhľariben – divadelná skúška.

Ďalšou možnosťou tvoriť neologizmy od rómskych základov je kalkovanie slovenských slov:

maškarthemutno – medzinárodný (*maškar* – medzi, *them* – štát),

bikherengero – bezdomovec (*bi* – bez, *kher* – dom),

čhavoriko kher – detský domov (*čhavo* – dieťa, *kher* – dom).

Neologizmy v rómčine nevznikajú len vtedy, keď sa objaví nový jav, pre ktorý v jazyku neexistuje pomenovanie, ale neraz aj z puristických dôvodov – zo snahy nahradiť už zaužívané prevzaté slová „rómskejšími“ pomenovaniami. Tieto tendencie sú napokon známe vo viacerých jazykoch. V rómčine k takémuto typu neologizmov patrí napríklad:

dikhado – divadlo oproti zaužívanému *đivadlos*, *tijatros*,

lilengero – poštár oproti zaužívanému *poštaris*,

gendī a līlali – kniha oproti zaužívanému *kñižka*,

sikhadī – škola oproti zaužívanému *škola*,

bešī – stolička oproti zaužívanému *stolkos* a pod.

1.6| Možnosti dopĺňania slovnej zásoby

Slovná zásoba je súhrn pomenovaní osôb a reálnych či myslených objektov (vecí), ako aj dejov a vzťahov. Pomenovania môžu byť jednoslovné i viacslovné (domáce a prevzaté) a dotvárajú sa podľa istých pravidiel.

Z hľadiska významu má každé pomenovanie dve základné zložky:

1. **onomaziologickú bázu** (pomenováciu),
2. **onomaziologický príznak** (pomenovací príznak).

Onomaziologická báza je široko chápaný významový základ, ktorý sa v konkrétnych prípadoch špecifikuje (bližšie určuje) vhodným príznakom.

Napríklad v slove *lavutaris* (muzikant, huslista) je bázou prípona *-aris* (spolu s príslušnými gramatickými kategóriami, napr. rodom a pádmi) ako znak osoby, príznakom je slovo *lavuta* (husle).

Mená osôb

Onomaziologickú bázu v menách osôb tvorí predovšetkým gramatická charakteristika, t. j. člen a súhrn všetkých pádových koncoviek – paradigma P. Napríklad *manuš-P*, *o čhav-P*, *o raj-P*. To je gramatická onomaziologická báza. Onomaziologická báza môže byť rozšírená o špecifickú príponu.

Pre mená osôb sú to prípony *-aris* a *-ošis*: *o lavutaris* (muzikant), *o bugošis* (kontrabasista). Ďalším rozlišujúcim prvkom môže byť zdrobňujúca prípona

-or: *o muršoro* (chlapček), *o čhavoro* (dieťaťko). To sú derivačné onomaziologické bázy. (Hübschmannová, 1973)

Onomaziologická báza môže byť rozšírená o onomaziologický príznak vyjadrujúci vlastnosť alebo vzťah: *o nasval* – *o -P* (chorý), *o bareder* – *P* (náčelník). Takéto tvorenie sa charakterizuje ako prechod do iného slovného druhu, v tomto prípade od prídavného mena k podstatnému menu.

Typickým prípadom pri menách osôb je rozšírenie gramatickej onomaziologickej bázy o príponu privlastňovacieho vzťahu *-ker*: *o vešeskero* – lesník, *o kamabnaskero* – dlžník, *o kalebalengero* – čiernovlások, brunet (Hübschmannová a kol., 1991).

V dvojslovných pomenovaniach osôb ako onomaziologická báza funguje isté slovo, ktoré sa rozvíja onomaziologickým príznakom v podobe prídavného mena alebo číslovky – *dujto lavutaris* (druhý huslista), *baro rašaj* (veľkňaz), *angluno bareder* (prvý náčelník).

Od mien osôb mužského rodu sa tvoria mená ženského rodu tak, že ku gramatickej onomaziologickej báze sa pripojí gramaticky neurčený príznak, napríklad *o kirvo* (kmotor) – *e kirvi* (kmotra), *e kale-balengeri* (čiernovláska).

Mená objektov

Mená objektov a dejov majú diferencovanú pomenovaciu štruktúru. Základom je gramatická onomaziologická báza: *o kher-P* (dom). Onomaziologické príznaky sú však na jednej strane úzko špecifikované, na druhej strane predstavujú širokú významovú paletu. Je to dôsledok globálneho spôsobu myslenia Rómov, zdedeného z pôvodnej vlasti. Napríklad pre názvy ovocných stromov je špecifická onomaziologická báza *-in*: *e phabaj* (jablko) – *phabalín* (jabloň), pre názvy vlastností je špecifická onomaziologická báza *-(i)šagos*: *rabišagos* (otroctvo), kým pre názvy objektov je globálna onomaziologická báza *-ben/-pen*. (Hübschmannová, 1973)

Časté sú pomenovania objektov rozvité vhodným prívlastkom ako špecifickým onomaziologickým príznakom:

kherutno than (rodisko),

keraleskero kher (riaditeľňa),

kilino kher (blázinec),

bari roj (naberačka) – (*bari* – veľká, *roj* – lyžica).

Ako onomaziologický príznak môže fungovať aj prívlastok rozvitého pomenovania, a to tak, že sa pripojí ku gramatickej onomaziologickej báze, napr. *čhavengere love* – detské prídavky (*čhavengere* – detské, *love* – peniaze), *duj-čhoneskero lil* – dvojmesačník (*duj* – dva, *čhon* – mesiac, *lil* – list).

Niekedy sa takéto tvorenie označuje ako **univerbizácia** – **zjednoslovnenie**.

Súhrnné pomenovania typu rodičia sú utvorené mechanickým priradením slov: *e daj* (matka) + *o dad* (otec) – rodičia, podobne *phrala pheňa* (bratia, sestry) – súrodenci.

Zložené slová (kompozitá) sa v rómčine vyskytujú zriedka. Patria k nim najmä číslovky: *bišujekh* (dvadsaťjeden), *ochtovardešeňa* (osemdesiatdeväť). Ojedinele sa tvoria skladaním aj iné pomenovania, napr. *šelberš* (*šel* – sto, *berš* – rok) – storočie, *telalephuv* (*telal* – popod, *phuv* – zem) – podzemie.

Pre globálne jazykové myslenie Rómov je príznačné tvorenie nových pomenovaní prenášaním významu. K jestvujúcemu slovu, ktoré ako celok tvorí onomaziologickú bázu, sa pripája onomaziologický príznak vyjadrujúci podobnosť alebo pojmovú príľahlosť. Tak *phiriben* je nielen chodenie, chôdza, ale aj chodenie za účelom oddychu – prechádzka. *Čačipen* je nielen pravda, ale aj spôsob jestvovania pravdy a jeho formalizácia – teda právo a napokon aj fakt, že niečo je pravdivé, skutočne jestvujúce, čiže skutočnosť. Podobne *džañiben* je vedomosť (vedenie o niečom), ale aj znalosť niečoho a napokon súhrn poznatkov, čiže náuka, veda. (Hübschmannová, 1973)

1.7| Morfológická štruktúra rómskeho jazyka

Na Slovensku existuje veľmi veľa regionálnych variantov, ktoré sa snažíme zjednotiť aspoň na úrovni pravopisu. Samotný pravopis možno kodifikovať, aj to len na také dlhé obdobie, kým si vývoj jazyka nevynúti zmeny pravopisných pravidiel. Súčasné trendy a prístupy k „štandardizácii“ sú oveľa tolerantnejšie než to bolo nedávno. Normy nie sú monoalternatívne, pripúšťajú sa varianty, i keď treba dbať na únosnú mieru variantnosti. (Cina, 2006)

V súčasnosti sa vo veľkej miere začína uplatňovať písaná forma jazyka, vzniká rómska literatúra (slovníky, rozprávky, beletria, romány, poézia, poviedky atď.). To všetko bezpochyby prispieva k priebežným pravopisným úpravám. (Hübschmannová a kol., 1991)

Rómska abeceda:

a b c č ch d d' dz dž e f g h ch i j k kh l ľ m n ñ o
p ph r s š t ť th u v z ž

Samohlásky (vokály):

a, e, i, o, u sa vyslovujú ako v slovenčine, no ich dĺžka často kolíše v závislosti od dialektu. Napríklad *raklo* – *ráklo* (chlapec).

Všeobecne však platí (väčšinou vo východoslovenských dialektoch), že prízvuk je spravidla na predposlednej slabike, napr. *dadóro* – otecko, *čhavóro* – chlapček, dieťaťko.

Spoluhlásky (konsonanty):

vyslovujú sa taktiež rovnako ako v slovenčine.

Zvláštnosťou sú však aspirované spoluhlásky, ktoré sa vyslovujú s ľahkým prídychom. Sú to: **ch, ph, kh, th**.

Prídych rozlišuje význam slov, napríklad:

ker! (rob!) – *kher* (dom),
koro (slepý) – *khoró* (krčah),
čorel (kradnúť) – *čhorel* (liať),
perel (padať) – *pherel* (čerpať),
te (inf. častica) – *the* (spojky a, aj, i),
tav! (var!) – *thav* (niť, cverna).

Mäkčenie spoluhlások značíme mäkčeňom, a to v slabikách di, ti, ni, li, de, te, ne, le, napríklad:

dilino – hlúpy, *díves* – deň, *te chuťel* – skočiť, *lil* – list, *godí* – rozum, *raťi* – noc.

Na druhej strane sa v niektorých prípadoch dané slabiky nemäkčia, napr.:

dilos – obed, *te del* – dať, *tiro* – tvoj, *te lel* – vziať, *linaj* – leto.

1.8| Delenie slovných druhov

V rómčine delíme slovné druhy na: *ohybné* a *neohybné*.

Medzi ohybné patria:

- podstatné mená (*bare nava*) – skloňujú sa,
- prídavné mená (*kijathode nava*) – skloňujú sa,
- zámená (*vašonava*) – skloňujú sa,
- číslovky (*ginutne*) – skloňujú sa,
- slovesá (*kerutne*) – časujú sa,
- člen (*dženo*).

Medzi neohybné patria:

- častice,
- citoslovčia (*akharde*),
- predložky (*anglune*),
- spojky (*phandle*),
- príslovky (*paškerutne*).

Delenie rodov

Pri ohýbných slovných druhoch rozlišujeme mužský a ženský rod. **Stredný rod v rómčine neexistuje.** Preto všetky slová, ktoré sú v slovenčine stredného rodu, sú v rómčine buď mužského alebo ženského rodu, napríklad:

slnko – *o kham* (muž. rod),

dieťa – *o čhavo* (muž. rod),

dievča – *e čhaj* (žen. rod),

jablko – *e phabaj* (žen. rod).

Člen stojí pred podstatným menom, hoci sa to nemusí stále uplatňovať:

- *mužský rod*: **o** (*o Rom* – Róm, *o čhavo* – chlapec, *o vast* – ruka),
- *ženský rod*: **e** (*e čhaj* – dievča, *e daj* – matka, *e čeň* – náušnica),
- *množné číslo*: **o** (muži aj ženy), napr. *o phrala* – bratia, *o Roma* – Rómovia.

Delenie z hľadiska pôvodu

a) pôvodné (*maro* – chlieb, *phen* – sestra),

b) prevzaté (*kucharis* – kuchár, *motoris* – auto).

OHYBNÉ SLOVNÉ DRUHY

PODSTATNÉ MENÁ

Delenie substantív podľa rodu (rod = ĺing):

A. mužský (muršikano ĺing): *raklo* – chlapec, *phral* – brat, *skamin* – stôl,

B. ženský (džuvľikano ĺing): *rakľi* – dievča, *phen* – sestra, *daj* – matka.

Delenie substantív podľa životnosti:

- životné (džidune): *čhavo* – chlapec, *sasuj* – svokra, *sastro* – svokor,

- neživotné (nadžidune): *bar* – kameň, *thud* – mlieko, *tejos* – čaj.

Číslo (gin):

- jednotné (jekhutno gin): *murš* – chlap, *roj* – lyžica, *muj* – tvár,

- množné (buterutno gin): *murša* – chlapi, *roja* – lyžice, *muja* – tváre.

Pády

V rómčine poznáme 8 pádov a jeden nepriamy pád:

Pádové otázky

Nominatív	Ko? So?	Kto? Čo?
Genitív	Kaskero, -i, -e	Čí? Čia?
Datív	Kaske? Soske?	Komu? Čomu?
Akuzatív	Kas? So?	Koho? Čo?
Lokál	Kaste? Soste?	(o) Kom? (o) Čom?
Inštrumentál	Kaha? Soha?	(s) Kým? (s) Čím?
Ablatív	Kastar? Sostar?	(z) Koho? (z) Čoho?
Vokatív	oslovenie	

Skloňovanie podstatných mien mužského rodu

Skloňovanie (deklinácia) substantív mužského rodu sa delí v závislosti od životnosti, koncovky a pôvodu. Podstatné mená sa skloňujú podľa nasledovných vzorov:

I. Pôvodné (thématické):

a) *phral* (brat) – životné bez koncovky,

b) *raklo* (chlapec – nerómsky) – životné s koncovkou.

II. Prevzaté (athématické):

lavutaris – muzikant, *grofos* – gróf, *papus* – dedo, *chartas* – kováč.

Sú to vzory životných prevzatých slov s koncovkami: -os, -is, -us, -as.

Vzor *phral* – brat bez koncovky

Tabuľka skloňovania vzoru *phral* – brat

Nom.	phral – brat	phrala – bratia
Gen.	phraleskero – bratov	phralengero – bratov
	phraleskeri – bratova	phralengeri
	phraleskere – bratovo	phralengere
	bi phraleskero – bez brata	bi phralengero
Dat.	phraleske – bratovi	phralenge – bratom
Aku.	phrales – brata	phralen – bratov
Lok.	phraleske – (o) bratovi	phralende – (o) bratoch
Inš.	phraleha – bratom	phralenca – bratmi
Abl.	phraleske – (z) brata	phralendar – (z) bratov
Vok.	phraleja! – brat! bratu!	phralale! phrala! – bratia!

Podľa vzoru *phral* sa skloňujú všetky životné podstatné mená mužského rodu **bez koncovky**, napr. *murš* – chlap. Vokatív býva často zhodný s tvarom nominatívu (Hübschmannová, 1991).

Vzor *raklo* – chlapec (nerómsky) s koncovkou o

Tabuľka skloňovania vzoru *raklo*

Nom.	raklo – chlapec	rakle – chlapci
Gen.	rakleskero – chlapca	raklengero – chlapcov
	rakleskeri – chlapcova	raklengeri
	rakleskere – chlapcovo	raklengere
Dat.	rakleske – chlapcovi	raklenge – chlapcom
Aku.	rakles – chlapca	raklen – chlapcov
Lok.	rakleste – (o) chlapcovi	raklende – (o) chlapcoch
Inš.	rakleha – chlapcom	raklenca – chlapcami
Abl.	raklestar – (z, od) chlapca	raklendar – (z, od) chlapcov
Vok.	rakleja! – chlapče!	raklale! – chlapci!

Podľa vzoru *raklo* sa skloňujú všetky životné substantíva mužského rodu **s koncovkou**, napr. *džamutro* – zať, *sastro* – svokor, *kirvo* – krstný.

Skloňovanie podstatných mien ženského rodu

Substantíva ženského rodu sa delia nasledovne:

I. Pôvodné (thématické):

- a) *pheň* (sestra) – životné bez koncovky,
- b) *suv* (ihla) – neživotné bez koncovky,
- c) *rakľi* (dievča – nerómske) – životné s koncovkou,
- d) *piri* (hrniec) – neživotné s koncovkou.

II. Prevzaté (athématické):

- a) *doktorka* (lekárka, doktorka) – prevzaté životné s koncovkou **a**,
- b) *rokľa* (sukňa) – prevzaté neživotné s koncovkou **a**.

Vzor *pheň* (sestra) – životné bez koncovky

Tabuľka skloňovania vzoru *pheň*

Nom.	pheň – sestra	pheňa – sestry
Gen.	pheňakero – sestry	pheňengero – sestier
	pheňakeri	pheňengeri
	pheňakere	pheňengerere
Dat.	pheňake – sestre	pheňenge – sestrám
Aku.	pheňa – sestru	pheňen – sestry
Lok.	pheňate – (o) sestre	pheňende – (o) sestrách
Inš.	pheňaha – sestrou	pheňenca – sestrami
Abl.	pheňatar – od, zo sestry	pheňendar – od, zo sestier
Vok.	pheňije! – sestra!	pheňale! – sestry!
	pheňe!	pheňa!

Podľa tohto vzoru sa skloňujú pôvodné substantíva ženského rodu **bez koncovky**.

Vzor *džuvľi* (žena) – životné s koncovkou

Tabuľka skloňovania vzoru *džuvľi*

Nom.	džuvľi – žena	džuvľa – ženy
Gen.	džuvľakero – ženy	džuvľengero – žien
	džuvľakeri	džuvľengeri
	džuvľakere	džuvľengere
Dat.	džuvľake – žene	džuvľenge – ženám
Aku.	džuvľa – ženu	džuvľen – ženy
Lok.	džuvľate – (o) žene	džuvľende – (o) ženách
Inš.	džuvľaha – ženou	džuvľenca – ženami
Abl.	džuvľatar – od, zo ženy	džuvľendar – od, z žien
Vok.	džuvľije! – žena!	džuvľija! – ženy!
	džuvľi!	džuvľa!

Podľa vzoru *džuvľi* sa skloňujú životné substantíva ženského rodu zakončené na koncovku *i*. Napr. *rakľi* – dievča, *bori* – nevesta, *terňi* – nevesta (na svadbe) atď.

SLOVESÁ

Slovesá v rómčine môžu vyjadrovať:

1. Neurčitok
2. Osobu
3. Číslo
4. Čas (prézent, futúrum, préteritum, perfektum, imperfektum)
5. Spôsob (imperatív, indikatív, kondicionál)
6. Rod (činný, trpný)
7. Vid
8. Kauzatívne a pasívne kategórie
9. Opätovnosť

Neurčitok – infinitív

Neurčitok sa v niektorých nárečiach rovná 3. osobe singuláru (napr. Spiš, okolie Popradu, Prešova, západné Slovensko) alebo 3. osobe plurálu (napr.

Zemplín), napr. te morel – umývať, jov morel – on umýva, te moren – jon moren (umývať – oni umývajú) (Hübschmannová a kol., 1991).

Súčasťou neurčitku je aj častica **te**, ktorá stojí pred slovesným tvarom: **te** rovel – plakať, **te** phenel – povedať atď.

Osoba

Osoby sú v rómčine rovnaké ako v slovenčine:

- **3 osoby v singulári:** me (ja), tu (ty), jov, ov (on), joj, oj (ona),
- **3 osoby v pluráli:** amen (my), tumen (vy), jon, on (oni, ony).

Číslo

- jednotné (singulár – sg.),
- množné (plurál – pl.).

Čas

- prítomný (prézent) – vyjadruje prebiehajúci dej, napr. *kerav* (robím), *rovav* (plačem), *asav* (smejem sa),
- budúci (futúrum) – vyjadruje dej, ktorý bude prebiehať, napr. *kerava* (urobím), *morava* (umyjem),
- minulý (imperfektum) – vyjadruje dej, ktorý trval v minulosti, napr. *keravas* – robil som, *phenavas* – vravel som,
- minulý (perfektum) – vyjadruje jednorazovosť minulého deja, napr. *kerdom* – urobil som, *phendom* – povedal som.

Spôsob

- oznamovací – indikatív (*kerav* – robím),
- rozkazovací – imperatív (*ker!* – rob!),
- podmieňovací minulý a prítomný – kondicionál préterita/kondicionál irrealis (*bi keravas/kerás* – urobil by som),
- kondicionál prézenta (*kerdomas* – bol by som urobil).

Dôležité!

Častica **na** vyjadruje zápor pri oznamovacom spôsobe, napr. *na kerel* – nerobiť, *na kerav* – nerobím, *na džav* – nejdem.

Častica **ma** vyjadruje zápor pri rozkazovacom spôsobe, napr. *ma ker!* – nerob!, *ma dikh!* – nepozerať!

Slovesné triedy

V rómčine poznáme tri slovesné triedy. Líšia sa zakončením kmeňa a sémantickými zvláštnosťami.

Prehľad slovesných tried

Slovesná trieda	Vzor	Zakončenie kmeňa	Syntaktická charakteristika
I.	<i>kerav</i> – robím	spoluhláska	prechod. i neprech. slovesá
II.	<i>asav</i> – smejem sa	a	len neprech. a výnimočne prech. slovesá
III.	<i>sikhľuvav</i> – učím sa	spoluhlásky d, t, n , l , ktoré sa mäkčia, pri I. os. sg. i pl. a pre 2. os. imperatívu sa používa kmeň rozšírený formantom -uv-	neprechodné, zvrtné a slovesá prekladajúce sa do slovenčiny trpným rodom

Prítomný čas – *présent*

Koncovky prítomného času sa pripájajú k slovesnému kmeňu. Pri slovesách III. triedy sa v I. os. sg. i pl. rozširuje kmeň formantom **-uv-**. Po ňom nasleduje koncovka, napríklad:

- *te mardol* (dostať bitku) – mard'-uv-av (dostávam bitku),
- *te terdol* (stáť) – terd'-uv-av (stojím),
- *te matol* (opiť sa) – mať-uv-av (opíjam sa).

Prehľad časovania prítomného času

Číslo	osoba	I. trieda	II. trieda	III. trieda
sg.	me – ja	kerav – robím	asav – smejem sa	sikhľuvav – učím sa
sg.	tu – ty	keres – robíš	asas – smeješ sa	sikhľos – učíš sa
sg.	jov, joj – on, ona	kerel – robí	asal – smeje sa	sikhľol – učí sa
pl.	amen – my	keras – robíme	asas – smejeme sa	sikhľuvav – učíme sa
pl.	tumen – vy	keren – robíte	asan – smejete sa	sikhľon – učíte sa
pl.	jon, on – oni, ony	keren – robia	asan – smejú sa	sikhľon – učia sa

Prehľad koncoviek prítomného času

Číslo	osoba	I. trieda	II. trieda	III. trieda
sg.	1.	-av	-v	(-uv), -av
sg.	2.	-es	-s	-os
sg.	3.	-el	-l	-ol
pl.	1.	-as	-s	(-uv), -as
pl.	2.	-en	-n	-on
pl.	3.	-en	-n	-on

Časy a spôsoby odvodené od tvarov prítomného času: **budúci čas**, **minulý nedokonavý spôsob**, **prítomný podmieňovací spôsob**. Tvorí sa špecifickými formantmi, ktoré sa pripájajú za tvar prítomného času, napríklad:

- **budúci čas:** *kerav* – a (urobím), *džal* – a (pôjde),
- **minulý nedokonavý:** *sikhľuv* – av – as (učil som sa), *kerav* – as (robil som).

V koncovkách 2. os. sg. a 1. os. pl. sa koncové s mení na **h**, napríklad:

- *džas* (ideš) – *džaha* (pôjdeš),
- *sikhľuv*as (učíme sa) – *sikhľuvaha* (budeme sa učiť),
- *keras* (robíme) – *kerahas* (robili sme).

V 1. os. sg. vo všetkých triedach môžeme mimo štandardného tvaru použiť i skrátený, a to vypustením slabiky **-av**, napr. *džav* (idem) – džá, *kerav* (robím) – kerá. Prízvuk je na poslednej slabike a označujeme ho dĺžňom. (Hübschmannová a kol., 1991)

Budúci čas – *futúrum*

Prehľad časovania slovíec v budúcom čase

Osoba	I. trieda	II. trieda	III. trieda
me – ja	kerava – urobím	asava – zasmejem sa	sikhľuvava – naučím sa
tu – ty	kereha – urobíš	asaha – zasmeješ sa	sikhľoha – naučíš sa
jov, joj – on, ona	kerela – urobí	asala – zasmeje sa	sikhľola – naučí sa
amen – my	keraha – urobíme	asaha – zasmejeme sa	sikhľuvaha – naučíme sa
tumen – vy	kerena – urobíte	asana – zasmejete sa	sikhľona – naučíte sa
jon – oni, ony	kerena – urobia	asana – zasmejú sa	sikhľona – naučia sa

Poznámky:

- v 1. os. sg. vedľa pôvodného tvaru *phenava* existuje aj tvar (skrátенý) **phená** (poviem), ktorý sa takisto používa,
- v slovesách I. slov. triedy existuje v 3. os. sg. vedľa pôvodného tvaru *phenela* (povie) i tvar *phenla* – ten sa taktiež bežne používa,
- v tej istej triede sú i dva tvary v 3.os. pl., a to **phenena** i **phenna** (povedia). Druhý menovaný tvar sa vyslovuje ako zdvojené **n** a používa sa pomenej. (Cina, 2006)

Minulý čas – *préteritum*

Prehľad časovania sloves v minulom čase (perfektum)

Osoba	I. trieda	II. trieda	III. trieda
me	kerđom – urobil som	asandom – zasmial som sa	sikhľľom – naučil som sa
tu	kerďal – urobil si	asand'al – zasmial si sa	sikhľľ'al – naučil si sa
jov, joj	kerďa – urobil	asand'a – zasmial sa	sikhľľ'a – naučil sa
amen	kerďam – urobili sme	asand'am – zasmiali sme sa	sikhľľ'am – naučili sme sa
tumen	kerďan – urobili ste	asand'an – zasmiali ste sa	sikhľľ'an – naučili ste sa
jon, on	kerde – urobili	asande – zasmiali sa	sikhľľ'e – naučili sa

Formanty *préterita* sú:

1. pre I. slovesnú triedu – **d, l, n, t** (použitie sa riadi zakončením kmeňa),
2. pre II. slovesnú triedu **-n/-nd-**,
3. pre III. slovesnú triedu **-il-**. Pred koncovkami *préterita* sa formanty *préteritného kmeňa* mäkčia okrem 3. os. pl.

Časovanie minulého času (*imperfekta*) a prítomného podmienovacieho spôsobu

Osoba	I. trieda	II. trieda	III. trieda
me – ja	keravas – robil som	asavas – smial som sa	sikhľľuvavas – učil som sa
tu – ty	kerehas – robil si	asahas – smial si sa	sikhľľohas – učil si sa
jov, joj – on, ona	kerelas – robil	asalas – smial sa	sikhľľolas – učil sa
amen – my	kerahas – robili sme	asahas – smiali sme sa	sikhľľuvahas – učili sme sa
tumen – vy	kerenas – robili ste	asanas – smiali ste sa	sikhľľonas – učili ste sa
jon, on – oni, ony	kerenas – robili	asanas – smiali sa	sikhľľonas – učili sa

Poznámky:

- minulý čas nedokonavý a prítomný podmienovací spôsob sa tvoria príponou -as,
- tvary minulého času nedokonavého vyjadrujú:
 - a) minulý dej neskončený, napr. *dživenas* – žili, *phirenas* – chodili, *phagerenas* – lámali,
 - b) dej, ktorý by mohol nastať v prítomnosti alebo budúcnosti, napríklad *a te avnas rakle* – a keď prišli chlapci, *ňiko bi kaleske na paťalas* – nikto by tomu neveril,
- pri tvaroch s významom podmienovacieho spôsobu prítomného času sa však často používa ešte pomocné slovo **bi** alebo **bo**. Napodobňuje sa tým pomocné slovo by podmienovacieho spôsobu v slovenčine, napríklad:
 - *phenelas bi* – povedal by,
 - *kerenas bi* – robili by,
 - *vakerenas bi* – hovorili by,
 - *sikhľohas bi* – učil by si sa.

Prehľad časovania slovíec v minulom čase podmienovacieho spôsobu

Osoba	I. trieda	II. trieda	III. trieda
me – ja	kerďomas – urobil by som	asandomas – smial by som sa	sikhľilomas – naučil by som sa
tu – ty	kerďalas – urobil by si	asandalas – smial by si sa	sikhľilalas – naučil by si sa
jov, joj – on, ona	kerďahas – urobil by	asandahas – smial by sa	sikhľilahas – naučil by sa
amen – my	kerďamas – urobili by sme	asandamas – smiali by sme sa	sikhľilamas – naučili by sme sa
tumen – vy	kerďanas – urobili by ste	asandanas – smiali by ste sa	sikhľilanas – naučili by ste sa
jon, on – oni, ony	kerďanas – urobili by	asandehas – smiali by sa	sikhľilehas – naučili by sa

Tvary podmienovacieho spôsobu minulého vyjadrujú dej, ktorý by mohol nastať v minulosti, ale nenastal.

Rozkazovací spôsob – imperatív

Prehľad tvorby rozkazovacieho spôsobu

Osoba	I. trieda	II. trieda	III. trieda
2. os. sg.	ma – ker!	ma – asa!	ma – sikhľuv!
	nerob!	nesmej sa!	neuč sa!
1. os. pl.	ma – keras!	ma – asas!	ma – sikhľuvas!
	nerobme!	nesmejme sa!	neučme sa!
2. os. pl.	ma – keren!	ma – asan!	ma – sikhľon!
	nerobte!	nesmejte sa!	neučte sa!

Rozkazovací spôsob v 2. os. sg. má rovnaký tvar ako slovesný kmeň.

V III. slovesnej triede ako rozšírený kmeň, napríklad:

1. *te kerel* (robiť) – ker! (rob!);
2. *te asal* (smiať sa) – asa! (smej sa!);
3. *te sikhľol* (učiť sa) – sikhľuv! (uč sa!).

V 1. a 2. os. pl. sú tvary ako v oznamovacom spôsobe, napríklad:

- *keras* (robíme) – keras! (robme!),
- *džas* (ideme) – džas! (poďme!),
- *na sikhľuvas* (neučíme sa) – ma sikhľuvas! (neučme sa!).

POZOR!

Záporová častica **na** (indikatív) a **ma** (imperatív) sa pri slovesách píše zvlášť **ma ker! – nerob!**, **na kerav – nerobím** (na rozdiel od slovenčiny) a v menných tvaroch spolu **nalačo – nedobry** (Hübschmannová, 1991).

Prehľad časovania slovesa *te jel* (byť)

Osoba	Prézent	Préteritum (imperfektum)
1.	som – som	somas – bol som
2.	sal – si	salas – bol si
3.	hin, hiňi – je	sas – bol
1.	sam – sme	samas – boli sme
2.	san – ste	sanas – boli ste
3.	hine – sú	sas – boli

Osoba	Futúrum	Kondicionál prezenta
1.	avava – budem	avavas/avás – bol by som
2.	aveha – budeš	avehas – bol by si
3.	avela/ela – bude	avelas, elas – bol by
1.	avaha – budeme	avahas – boli by sme
2.	avena – budete	avenas – boli by ste
3.	avena/ena – budú	avenas – boli by

Osoba	Préteritum, perfektum (používa sa iba po častici šaj/našti!)	Kondicionál préterita
1.	šaj uľom	avľomas/uľomas – býval by som
2.	šaj uľal	avľalas/uľalas – býval by si
3.	šaj uľa/s/	avľahas/uľahas – býval by
1.	šaj uľam	avľamas/uľamas – bývali by sme
2.	šaj uľan	avľanas/uľanas – bývali by ste
3.	šaj ule	avlehas/uľehas – bývali by

Sloveso byť:

- v 3. osobe prezenta možno k tvaru **hin** (je) pripájať rodové koncovky, napr. *hino* – on je, *hiňi* – ona je, *hine* – oni sú,
- sponu **hin** je možné aj vynechať, napr. *jov hino lačho* (on je dobrý) – *jov lačho*, *joj hiňi lačhi* (ona je dobrá) – *joj lačhi*, *jon hine lačhe* (ony sú dobré) – *jon lačhe*,
- zápor v 3. os. sg. i pl. je **nane** (nie je, nie sú), inak sa tvorí pravidelne, napr. *me na som* – ja nie som, *tu na sal* – ty nie si,
- tvary minulého času dokonavého slovesa *te jel* (byť) sa používajú iba v časticiach **možno/nemožno** – **šaj/našti**, napr. *šaj uľa* – mohlo byť (Hübschmannová a kol., 1991),
- **imperatív** slovesa *te jel*: *av!* – buď!, *avas!* – budme!, *aven!* – buďte!,
- po časticiach **te** (nech), **mi** (kiež), **šaj/našti** (možno/nemožno) sa v prítomnom čase používajú tvary odvodené od slovesa *avel* (prichádzať, stávať sa). Pre 3. os. sg. i pl. sú možné alternatívy **jel**, **jen**, napr. *mi avel sasto!* – nech je zdravý!, *mi jel sasto!* – nech/kiež bude zdravý, *šaj aven ajse lačhe* – nech budú takí dobrí (Hübschmannová a kol., 1991).

Sloveso môcť:

- pojem **môcť** sa vyjadruje nemennými časticami *šaj/našti* – možno/nemožno, po ktorých nasleduje významové sloveso, ktoré sa mení v určitej osobe, príslušnom čísle, čase a spôsobe. Po aplikácii častíc *šaj/našti* sa významové sloveso mení v slovenskom preklade na neurčitok, hoci v rómčine musí byť stále v príslušnom tvare osoby, čísla, času a spôsobu, napr. *me šaj džav* – môžem ísť, *tu šaj džas* – môžeš ísť, *jon šaj džan* – oni môžu ísť, *amen našti sovaħa* – nebudeme môcť spať, *tumen našti sovena* – nebudete môcť spať, *šaj kerelas, so kamelas* – mohol robiť, čo chcel, *šaj šundal* – mohol si počuť, *šaj šundān* – mohli ste počuť, *tumen šaj gila-ven* – môžete spievať, *tumen našti gila-ven* – nemôžete spievať, *našti džas odoj* – nemôžeš tam ísť (Hübschmannová a kol., 1991).

Sloveso musieť:

- pojem **musieť** možno vyjadriť i pôvodným rómskym slovom **kampel**, ktoré sa viaže s datívom;
- kampel** znamená doslova **je potrebné**, treba, *na kampel* – **netreba**. Slovo sa mení podľa času a spôsobu. V prítomnom čase je sloveso **kampel** v základnom tvare vo všetkých osobách, napr. *mange kampel* (treba mi), *tuke kampel* (treba ti) atď. V budúcom čase sa pridáva prípona **-a**, napr. *kampela mange* (bude mi treba), *kampela tumenge* (bude vám treba) atď. V minulom čase sa pripája prípona **-as**. Napríklad *kampelas mange* (bolo mi treba), *kampelas tumenge* (bolo vám treba) atď. (Cina, 2006);
- podmieňovací spôsob (kondicionál) sa tvorí slovesom **kamplahas** (bolo by treba), napr. *kamplahas mange* (bolo by mi treba), *na kamplahas lenge* (nebolo by im treba) atď.;
- slovo **treba** zároveň nahrádza vyjadrenie pojmu **musieť**, napr. *le dadeske kampel te džal* – otcovi treba ísť, ale aj otec musí ísť, *kampel amenge te kerel* – treba nám robiť, ale aj musíme robiť. Vo väčšine regiónov Slovenska sa používa aj preklad slovesa **musieť**, a to *te mušinel*, *te musinel* alebo *musaj*. V tom prípade sa budú dané slovesá časovať podľa I. slovesnej triedy. Pripomíname však, že rovnocenne môžeme aplikovať sloveso **kampel**. (Hübschmannová a kol., 1991)

Sloveso mať:

- pojem mať vyjadruje rómčina sponou hin /je/ a nane /nie je/ v príslušných časoch a spôsoboch (Hübschmannová a kol., 1991),
- vlastníctvo je v nominatíve, vlastník v akuzatíve. Predmet a podmet sú teda chápané opačne než v slovenčine!!! Napríklad *le phrales hin šukar romňi* – brat má peknú ženu (dosl. u brata je pekná žena), *kale Romes hin romňi* – čierny Róm má ženu (u čierneho Róma je žena), *hin tumen maro?* – máte chlieb? (je u vás chlieb?), *la da hin godi* – matka má rozum (u matky je rozum), *le čhaven nane lachi daj* – deti nemajú dobrú matku (u detí je nedobrá matka). Vlastnenie v rómčine sa tvorí podobne ako v ruštine. Spona hin nepreberá rodové koncovky (Cina, 2006).

Časovanie slovesa mať/vlastniť

Osoby	Prézent	Préteritum	Futúrum	Kondicionál
1. sg.	hin man – mám	(sas), elas man – mal som	ela man – budem mať	uľahas/avľahas man – bol by som mal
2. sg.	hin tut – máš	(sas), elas tut – mal si	ela tut – budeš mať	uľahas/avľahas tut – bol by si mal
3. sg.	hin les, la – on, ona má	(sas), elas les, la – mal, mala	ela les – bude mať	uľahas/avľahas les, la – bol by mal/-a
1. pl.	hin amen – máme	(sas), elas amen – mali sme	ela amen – budeme mať	uľahas/amen – boli by sme mali
2. pl.	hin tumen – máte	(sas), elas tumen – mali ste	ela tumen – budete mať	uľahas tumen – boli by ste mali
3. pl.	hin len – majú	(sas), elas len – oni mali	ela len – budú mať	uľahas len – boli by mali

Vykanie, tykanie

Pre vykание – tykanie rovnako ako v slovenčine sa používa 2. os. plurálu, napríklad: *Kaj salas?* – Kde si bola? *Kaj sanas?* – Kde ste boli? *Sar tut vičines?* – Ako sa voláš? *Sar tumen vičinen?* – Ako sa voláte?

Zvratné slovesá:

- vyjadrujú zvratný význam (*morel pes* – umýva sa),
- vzájomnosť (*murša pes moren* – chlapi sa umývajú),
- veľkú intenzitu deja (*so me man nakerďom pašal o kher* – čo som sa narobil okolo domu).

Zvratné slovesá, podobne ako v slovenčine, majú pri sebe zvratné zámená:

- pes* – sa (*džungľarel pes* – štíti sa), *peske* – sebe, si (*bešla peske* – sadol si).

ZÁMENÁ

Osobné zámená

Singulár: me (ja), tu (ty), jov, joj (on, ona)

Plurál: amen (my), tumen (vy), jon, on (oni)

Prehľad skloňovania osobných zámen

SINGULÁR				
Nom.	me (ja)	tu (ty)	jov (on)	joj (ona)
Gen.	bi miro, -i, -e – bezo mňa	bi tiro, -i, -e – bez teba	bi leskero, -i, -e – bez neho	bi lakero, -i, -e – bez nej
Dat.	mange (mne)	tuke (tebe)	leske (jemu)	lake (jej)
Aku.	man (mňa, ma)	tut (teba, ťa)	les (jeho, ho)	la (ju)
Lok.	mande (o mne)	tute (o tebe)	leste (o ňom)	late (o nej)
Inš.	manca (mnou)	tuha (s tebou)	leha (s ním)	laha (s ňou)
Abl.	mandar (zo, odo mňa)	tutar (z, od teba)	lestar (od, z neho)	latar (z, od nej)
PLURÁL				
Nom.	amen (my)	tumen (vy)	jon (oni)	
Gen.	amaro, -i, -e – bez nás	tumaro, -i, -e – bez vás	lengero – nich	
Dat.	amenge – (nám)	tumenge – (vám)	lenge – (im)	
Aku.	amen (nás)	tumen (vás)	len (ich)	
Lok.	amende (o nás)	tumende (o vás)	lende (o nich)	
Inš.	amenca (s nami)	tumenca (s vami)	lenca (s nimi)	
Abl.	amendar (od, z nás)	tumendar (od, z vás)	lendar (od, z nich)	

Zvratné zámená:

- zvratné zámeno *pes* (sg.) a *pen* (pl.) používame v 3. os. pl. i sg., napr. *morel pes* – umýva sa, *ašarel pes* – chváli sa,
- slovesá II. slovesnej triedy implikujú zvratnosť, preto nie je potrebné používať „pes“ (ide o nový vplyv okolia), napr. *te asal*, *te daral*/smiať sa, báť sa...,
- v ostatných pádoch dáva rómčina prednosť osobným zámenám v príslušnom rode a páde, napr. *morav man* – umývam sa (namiesto *morav pes*),

- nie je však veľkou chybou, ak sa vyjadríme v tvare *morav pes* (umývam sa),
- ďalšie príklady: *mores tut* – umývaš sa (použité zámeno v akuzatívne). Ani v tomto prípade nie je vylúčené použitie zvrätneho zámena *pes*.

Prehľad skloňovania zámena *pes*

Pád	Singulár	Plurál
Nom.	pes	pen
Gen.	peskero – svoj peskeri peskere	pengero – svoje pengeri pengere
Dat.	peske – sebe	penge – si, sebe
Aku.	pes – seba, sa	pen – seba
Lok.	(pal) peste – o sebe	(pal) pende – sebe
Inš.	peha – sebou	penca – sebou
Abl.	pestar – od, z seba	pestar – z, od seba

Privlastňovacie zámená

1. *miro/miri/mire* – môj, moja, moje
2. *tiro/tiri/tire* – tvoj, tvoja, tvoje
3. *leskero/leskeri/leskere* – jeho
4. *lakero/lakeri/lakere* – jej
5. *amaro/amari/amare* – náš, naša, naše
6. *tumaro/tumari/tumare* – tvoj, tvoja, tvoje
7. *lengero/lengeri/lengere* – ich

Poznámky:

- všetky uvedené privlastňovacie zámená sa skloňujú podľa vzoru *baro* (veľký),
- zvrätne zámeno **peskero** (svoj, vlastný) sa vzťahuje k 3. os. sg. a **pengero** k 3. os. pl., napr. *les hin peskero kher* – má svoj dom, (Hübschmannová a kol., 1991).
- v ostatných osobách prekladáme privlastňovacími zámenami, napr. *man hin miro kher* – mám svoj vlastný dom, *tut hin tiro kher* – máš svoj vlastný dom (Cina, 2006).

Skrátené tvary prívlastňovacích zámen

1. *mro/mri/mre* – môj, moja, moje
2. *tro/tri/tre* – tvoj, tvoja, tvoje
3. *leskro/leskri/leskre* – jeho
4. *lakro/lakri/lakre* – jej
5. *lengro/lengri/lengre* – ich
6. *peskro/peskri/peskre* – svoj, svoja, svoje, *pengro/pengri/pengre* – svoje, svoja, svoje

Ukazovacie zámená

Ukazovacie zámená označujú napr. tri stupne vzdialenosti:

1. (k) *ada* – (k) *adi* – (k) *ala* – tento, táto, títo,
2. (k) *oda* – (k) *odi* – (k) *ola* – tamten, tamtá, tamtí,
3. *oka* – *onen*, časovo alebo miestne neprítomný.

Opytovacie zámená

Pád	životné	neživotné
Nom.	ko? – kto?	so? – čo?
Gen.	kaskero? – koho? čí? kaskeri? – koho? čia? kaskere? – koho? čie?	soskero? – čoho?
Dat.	kaske? – komu?	soske? – prečo? čomu?
Aku.	kas? – koho?	so? – čo?
Lok.	kaste? – o kom?	soste? – o čom?
Inš.	kaha? – s kým?	soha? – s čím?
Abl.	kastar? – z, od koho?	sostar? – z, od čoho?

Neurčité a záporové zámená

V rómčine poznáme tieto **neurčité zámená**:

- *vareko, dareko* – niekto, dakto, ktosi,
- *vareso, dareso* – niečo, dačo, čosi,
- *varesavo, daresavo* – nejaký, dajaký,
- *chocko, chočko* – ktokoľvek, hocikto,
- *chocsavo, chočsavo* – hocijaký, akýkoľvek,
- *chocso, chočso* – hocičo, kadečo,
- *sako* – každý.

Záporové zámená: *ňiko* – nikto, *ňič* – nič.

Poznámky:

- všetky neurčité a záporové zámená adjektívneho charakteru sa skloňujú podľa prídavného mena **baro** (veľký), napr. *chočsavo* – akýkoľvek, *ňisavo* – nijaký,
- zámeno **sako** (každý) sa skloňuje ako prídavné meno *šargo* – žltý, t. j. medzi kmeň a pádové koncovky (okrem nominatívu) sa vkladá **-on**, napr.:
sak - **on** - es – každého (akuz.),
sak - **on** - eske – každému (dat.),
sak - **on** - eskero – každého (gen.),
sak - **on** - estar – z každého (abl.),
- nominatív ženského rodu má tvar **sako**, napr. *sako romňi* – každá žena, *sako džuvlli* – každé dievča, žena,
- v nominatíve plurálu sa regionálne používa tvar *sako* vo význame všetci, napr. *sako Roma phenen* – všetci Rómovia hovoria, *sako romňija phenen* – všetky ženy hovoria,
- ak je **sako** vo funkcii podmetu (stojí samo osebe), prísudok môže byť v singulári i pluráli, napr. *sako phenel*, *hoj hiňi našukar* – všetci vravia, že je škaredá.

PRÍDAVNÉ MENÁ

Delia sa do dvoch základných skupín:

I. Pôvodné:

- bezkoncovkové (napr. *šukar* – pekný),
- s koncovkami: **-o** (muž. rod) – napr. *baro* – veľký, *lačho* – dobrý, **-i** (žen. rod.) – napr. *lačhi* – dobrá, *bari* – veľká, **-e** (pl. muž. i žen. rod) – napr. *lačhe* – dobré, dobrí, *bare* – veľké, veľkí,

II. Prevzaté:

- s koncovkami: **-o** (sg. muž. i žen. rod) – napr. *šargo* – žltý, žltá, **-a** (pl. muž. i žen. rod.) – napr. *šarga manuša* – žltí ľudia,

- rozdiel medzi ženským a mužským rodom vyjadrujú prídavné mená **len v singulári**, napr. *bari* – veľká, *baro* – veľký (Hübschmannová a kol., 1991),
- v pluráli je pre obidva rody **ten istý tvar**, a to tvar mužského rodu, napr. *bare čhaja* – veľké dievčatá, *bare phrala* – veľkí bratia,
- prídavia sa skloňujú ako prevzaté prídavné mená. Medzi kmeň a koncovku sa vkladá sufix **-on-**.

Skloňovanie prídavných mien

V rómčine rozlišujeme tri základné vzory skloňovania prídavných mien:

1. *šukar* (pekný) – vzor **bez koncovky**,
2. *baro* (veľký) – vzor s koncovkou **-o** a **-i**,
3. *šargo* (žltý) – vzor s koncovkou **v prevzatých slovách**.

Prehľad skloňovania vzorov v niektorých pádoch

Pád	singulár – muž. rod	singulár – žen. rod	plurál
Nom.	šukar – pekný baro – veľký šargo – žltý	šukar – pekná bari – veľká šargo – žltá	šukar – pekné bare – veľké šarge – žlté
Dat.	šukareske – peknému bareske – veľkému šargoneske – žltému	šukarake – peknej barake – veľkej šargonake – žltej	šukarenge – pekným barenge – veľkým šargonenge – žltým
Aku.	šukares – pekného bares – veľkého šargones – žltého	šukara – peknú bara – veľkú šargona – žltú	šukaren – pekných baren – veľkých šargonen – žltých
Inš.	šukareha – pekným bareha – veľkým šargoneha – žltým	šukaraha – peknu baraha – veľkou šargonaha – žltou	šukarenca – peknými barenca – veľkými šargonenca – žltými
Abl.	šukarestar – pekného barestar – veľkého šargonestar – žltého	šukaratar – peknej baratar – veľkej šargonatar – žltej	šukarendar – pekných barendar – veľkých šargonendar – žltých
Nepriamy pád	šukare bare šargone	šukara bara šargona	šukare bare šargone

V ženskom rode dochádza k mäkkeniu spoluhlások, a to **d** na **ď**, **l** na **ľ**, **n** na **ň**, **t** na **ť**, napr. *parno* (biely) – *parňi* (biela), *kalo* (čierny) – *kaľi* (čierna).

Stupňovanie – gradácia prídavných mien

Niektoré prídavné mená, podobne ako v slovenčine, sa stupňujú podľa troch stupňov. Sú to:

1. **pozitív – I. stupeň** (*baro, šukar* – veľký, pekný);
2. **komparatív – II. stupeň** sa tvorí príponou **-eder** (*bareder, šukareder* – väčší, krajší);
3. **superlatív – III. stupeň** sa tvorí predponou **jekh- (naj-)**, ktorá sa pripája ku komparatívu, napr. *jekhbareder, jekhšukareder* – najväčší, najkrajší, v niektorých regiónoch sa používa predpona **nek-** alebo **lek-**, na vyjadrenie 3. stupňa môžeme (podobne ako v slovenčine) použiť predponu **meg** (ešte) *megbareder, megšukareder* – ešte väčší, ešte krajší. (Hübschmannová a kol., 1991)

Poznámka:

Rovnako ako v slovenčine, aj v rómčine sa **nie všetky prídavné mená dajú stupňovať**. Sú to napr. **adjektíva** odvodené od nejakého materiálu (železný – *trastuno*, drevený – *kaštuno*, zlatý – *somnakuno* atď.).

ČÍSLOVKY

V rómčine rozlišujeme číslovky:

1. základné, 2. radové, 3. násobné, 4. neurčité.

Základné číslovky

0 – nula	11 – dešujekh	30 – tranda
1 – jekh	12 – dešuduj	31 – trandathejekh
2 – duj	13 – dešutrin	33 – trandatrin
3 – trin	14 – dešuštar	40 – saranda
4 – štar	15 – dešupandž	50 – penda
5 – pandž	16 – dešušov	60 – šovardeš
6 – šov	17 – dešuefta	70 – eftavardeš
7 – efta	18 – dešuochto	80 – ochtovardeš
8 – ochto	19 – dešueňa	90 – eňavardeš
9 – eňa	20 – biš	100 – šel
10 – deš	21 – bišujekh	300 – trin šel
		500 – pandž šel
		1000 – ezeros/ezer
		5000 – pandž ezera

Poznámky:

- číslovky 21 – 29 sa tvoria rovnakým princípom ako 11 – 19, t. j. *bišu-jekh, bišuštar* – 21, 24, ale môžu sa tvoriť aj spojením desiatky a jednotky spojkou **the (a)**,
- k ostatným desiatkam (33, 48, 59...) sa jednotky tiež pripájajú spojkou **the (a)** alebo v niektorých dialektoch aj **taj** alebo **thaj**, napr. *trandathet-rin* – 33, *sarandatheochto* – 48,
- desiatky 60, 70, 80, 90 sú svojím pôvodom výrazy vyjadrujúce násobok číslovky 10 (šesť krát desať, sedem krát desať). V rómčine je to relizované príponou **-var**:
6 krát desať – šovardeš – 60,
7 krát desať – eftavardeš – 70,
8 krát desať – ochtovardeš – 80,
9 krát desať – eňavardeš – 90,
- základné číslovky sa skloňujú podľa vzoru **šukar** (pekný, pekná, pekné).

Radové číslovky

Radové číslovky sa tvoria príponou **-to**, ktorá sa pripája k radovej číslovke. Zvyčajne sa však tvorenie pôvodných radových čísloviek používa len pri nižších číslovkách. Pri vyšších sa už preberajú číslovky zo slovenčiny. Okrem toho je prevzatá i číslovka prvý – **peršo, pervo**. Vo význame **druhý** sa používa pomenovanie *aver* (iný).

Prehľad radových čísloviek:

1. angluno – predný, peršo	– prvý
2. dujto – druhý alebo aver	– iný
3. trito	– tretí
4. štarto	– štvrtý
5. piato	– piaty
6. šovto	– šiesty
7., 8., 9.	– nesklonné
10. dešto	– desiaty
11. dešujekhto alebo jedenasto	– jedenásty
35. trandapandžto alebo tricatopiat	– tridsiaty piaty
100. šelto	– stý
1000. ezeruno/ezerutno	– tisíci

Násobné číslovky

Tvoría sa príponou **-var**.

Prehľad najzákladnejších násobných čísloviek:

jekhvar – raz,
duvar – dvakrát,
trival – trikrát,
štarval – štyrikrát,
pandžvar – päťkrát,
šovar – šesťkrát,
eftavar – sedemkrát,
ochtovar – osemkrát,
eňavar – deväťkrát,
dešuvar – desaťkrát,
dešudujvar – dvanásťkrát.

Neurčité číslovky

Výrazy pre neurčité číslovky fungujú zároveň ako príslovky. Ako číslovky vyjadrujú počet kusov, ako príslovky označujú časový úsek.

Najfrekventovanejšie neurčité číslovky:

das keci – niekoľko,
keci, kecik – niekoľko, koľko,
kebor, ajci, ajcik – tolko,
frima, sikra, čepo, čino, čuno – málo,
ňiko – nikto,
ňisavo – žiaden,
savore – všetci,
nič – nič,
kanči (olašský dialekt) – nič,
but – veľa (univerzálne pomenovanie množstva, aj abstraktného, napr. *but kamiben* – veľa lásky) *pherdo* – veľa (pomenovanie materiálneho, hmatateľného množstva, nie abstraktného!).

NEOHYBNÉ SLOVNÉ DRUHY

PRÍSLOVKY

Príslovky podľa významu vyjadrujú:

- a) **miesto** (*dur* – ďaleko, *pašes* – blízko, *adaj* – tu, *odoj* – tam),
- b) **čas** (*masovar* – inokedy, *akanakes* – teraz, práve, *adaďives* – dnes,
- c) **spôsob** (*mištes* – dobre, *lačhes* – dobre, *šukares* – pekne).

Niektoré príslovky prijímajú koncovky niektorých pádov:

palidžeste – predvčerom, tosarastar – od rána.

Stupňovanie prísloviek

Niektoré príslovky sa stupňujú rovnako ako v slovenčine podľa 3 stupňov:

- 1. *pašes* – blízko,
- 2. *pašeder* – bližšie,
- 3. *jekhpášeder*, *megpašeder* – najbližšie, ešte bližšie.

Druhý a tretí stupeň sa tvorí rovnako ako 2. a 3. stupeň prídavných mien:

- 2. stupeň pripojením prípony **-eder** ku kmeňu príslovky,
- 3. stupeň pripojením predpony **jekh/lekh/meg-** k tvaru II. stupňa.

Príklady:

phares (ťažko) – *phareder* (ťažšie) – *jekhpareder* (najťažšie),
šukar (pekne) – *šukareder* (krajšie) – *jekhšukareder* (najkrajšie),
tele (dole) – *teleder* (nižšie) – *jekhteleder* (najnižšie).

Rovnako ako pri prídavných menách vyslovujeme znelú spoluhlásku **g** namiesto aspirovanej **kh**, napr. *jekhbuteder* (najviac) vyslovíme *jegbuteder*.

Nepravidelné stupňovanie majú dve príslovky:

lačhes, *mištes* (dobre) – *feder* (lepšie) – *jekhfeder* (najlepšie),
namištes (zle) – *goreder* (horšie) – *jekhgoreder* (najhoršie),
(pozn. *namištes* = *nalačhes*), (Hübschmannová a kol., 1991).

Príslovky miesta utvorené od podstatných mien:

agoral – na kraji, skraja, *kheral* – z domu, *pindral* – na nohách, *pešo čoral* – tajne, ukradomky.

PREDLOŽKY

Jednoduché delenie predložiek:

- *pôvodné* – *andal, andre, angle, bi, ke, khatar, maškar, pal, paš, pašal, pre, prekal, tel, vaš*,
- *prevzaté* (zo slovenčiny) – *bes, do, mesto, o, okrem, po, podľa, pres, za*.

Prehľad významov jednotlivých predložiek:

- **andal** – z (*andal o foros* – z mesta),
- **andre/o** – v, **do** (*andro foros* – v meste, do mesta),
- **angle** – **pred** (*anglo kher* – pred domom),
- **bi** – **bez** (*bi londo* – bez soli, slaný),
- **ke** – k (*ke amende* – k nám, *ko doktoris* – k lekárovi),
- **khatar** – **od, preč** z nejakého prostredia (*te avel khatar o slugdipen* – prísť z vojenčiny), – **okolo** (*khatar jepaš rat* – okolo polnoci),
- **maškar** – **medzi** (*maškar o čhave* – medzi deťmi, *maškar o Roma* – medzi Rómami, *maškar o vudar* – medzi dvermi),
- **pal** – **o** (*te vakerel pal o dad* – hovoriť o otcovi), – **po** (*pal e phuv* – po zemi, *džav pal leste* – idem poňho, *te čhivkerel bara pal varekaste, pal o trin čhon* – po troch mesiacoch), – **pre** (*te džal pal o doktoris* – ísť po lekára), – **z niečoho** (*pal oda kher* – z tamtoho domu), – **za, za niečím, vzadu** (*pal o kher* – za domom),
- **paš** – **pri, k** (*paš oblaka* – pri okne, k oknu, *paš o skamin* – pri stole),
- **pašal** – **okolo, dokola** (*pašal e phuv* – okolo zeme, *pašal o kher* – okolo domu, *pašal o bov* – okolo pece),
- **pre, pro** – **na** (*pro skamind* – na stole, *pre ulica* – na ulici, na ulicu),
- **prekal** – **cez** (*mostos prekal o pañi* – most cez rieku),
- **perdal** – **pre, v** niečí prospech (*bašaven perdal o racle* – hrajú pre chlapcov),
- **tel** – **pod** (*tel oblaka* – pod oknom), – **za, počas niečoho** (*tel jekh kurko* – za jeden týždeň),
- **vaš** – **za, behom niečoho** (*te prikidel vaš jekh kurko* – pribrať behom jedného týždňa, *vaš o chaben* – za jedlo),
- **bes** – **bez** (*oj hiñi bi/bes godakeri* – ona je bez rozumu/hlúpa),

- **mesto** – **miesto** (*mesto pivos pijel paňi* – miesto piva pije vodu),
- **do** – **do** (*me avava do šov ori* – prídem do šiestej hodiny),
- **o** – **o, za, po** (*tajsa o jekh ori* – zajtra o jednej hodine, *o duj kurke* – za dva týždne),
- **po** – **po, až, k** (*po khoča* – po kolená, *po calo dīves* – po celý deň, *po aver* – po ďalšie, *te pijel po jekh rojori* – piť po jednej lyžičke, *vstupenki hine po štar koruni* – vstupenky sú po štyri koruny,
- **podľa** – **podľa** (*podľa leskero* – podľa neho),
- **pres** – **cez** (*pres calo kurko* – cez celý týždeň),
- **proci, mamuj** (**záp. dialekt**) – **proti, odmietnutie** (*te jel proci* – byť proti),
- **za** – **za** (*So oda za manuš?* – Čo je to za človeka?)

SPOJKY

Spojky delíme na pôvodné a prevzaté.

Pôvodné:

- **the** – **a, aj, i** (*phral the pheň* – brat a setra, *daj the dad* – mama aj otec),
- **te** – **nech, ak, keď** (*te namištes avla, av ke mande* – keď bude zle, príď ku mne),
- **hoj** – **že** (*phenel, hoj man na kamel* – vraví, že ma neľúbi).

Prevzaté:

- **a** – synonymum **the**, **abo** – alebo, **aľe** – ale, **abo** – alebo, **aňi** – ani, **bo** – lebo, **či** – či, **ľebo** – lebo, **že** – že, **no** – no (Hübschmannová a kol., 1991).

Záver

Súčasná výchovno-vzdelávacia práca so žiakmi zo sociálne znevýhodneného prostredia z marginalizovaných rómskych komunít (MRK) kladie na pedagogických zamestnancov vysoké odborné i osobnostné nároky.

Rómske etnikum je špecifická národnostná menšina, ktorú charakterizuje odlišná história, hodnotový systém, vnímanie, prežívanie a interpretácia spoločenskej reality v minulosti i súčasnosti.

V súvislosti s efektívnosťou pedagogického procesu vo výučbe detí a žiakov z MRK vzniká aktuálna požiadavka, aby pedagogickí zamestnanci disponovali aj potrebnými odbornými kompetenciami pre nadobúdanie a využívanie znalostí o rómskom jazyku a reáliách, keďže materinský jazyk tejto skupiny detí a žiakov je iný než vyučovací jazyk školy.

V rámci kontinuálneho vzdelávania pedagogických zamestnancov bol akreditovaný vzdelávací program *Rómsky jazyk v edukácii* s cieľom získať a prehĺbiť profesijné kompetencie v oblasti praktickej aplikácie odborných poznatkov vo výchovno-vzdelávacom procese. Na podporu jeho úspešnej realizácie vytvoril autorský tím dve časti publikácie *Rómsky jazyk a reálie v edukácii*.

Veríme, že aj táto druhá časť osloví čitateľa cieľovej skupiny a prispeje k zefektívňovaniu výučby detí a žiakov z MRK. Odporúčané printové a internetové odkazy na odborné zdroje sú uvedené v prvej časti učebného materiálu.

Zoznam bibliografických odkazov

- CINA, S. 2006. *Rómsky jazyk. Rómsko-slovenský a slovensko-rómsky slovník pre učiteľov rómskych žiakov*. Metodicko-pedagogické centrum v Prešove, 2006. ISBN 80-8045-419-1.
- CLARK, H. 2007. K podmínkam revitalizace ohrozených jazyku. In *Romano džaniben*, časopis romistických studií. Jevend. Praha : Romano džaniben, 2007, s. 10.
- DÁVIDOVÁ, E. 1995. *Cesty Romů*. Olomouc, 1995.
- HAVLOVÁ, V. 2000. Vznik a současné postavení psané romské kultury v České republice. In *Romano džaniben*, Společnost přátel časopisu Romano džaniben. ISSN 1210-8545. Praha, 2000.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. 1973. *Základy romštiny*. Malé učebnice nového orientu. Praha, 1973.
- HÜBSCHMANNOVÁ, M. a kol., 1991. *Romsko-český a česko-romský slovník*. Praha : SPN, 1991.
- JEŠINA, J. 1989. *Slovník česko-cikánský a cikánsko-český a Cikánsko-české pohádky a povídky*. Pripojený je krátky prehľad o morfológii a lexike nárečia „ruských“ Cigánov. Kutná Hora, 1989.
- KALINA, A. 1982. *La langue des Tziganes slovaques (Jazyk slovenských Cigánov)*. Posen (Poznaň), J. K. Županski, 1882.
- LIÉGEAIS, JEAN-PIERRE. 1997. *Rómovia, Cigáni, Kočovníci*, 1. slov. vydanie. Bratislava : Academia Istropolitana, vydavateľstvo Charis, 1997.
- LÍPA, J. 1963. *Průručka cikánštiny*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1963.
- LÍPA, J. 1965. *Cikánština v jazykovém prostředí slovenském a českém*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1965.

PIVOŇ, R. 2004. Rómsky jazyk v „rómskych médiách“. In *Rómska kultúra na Slovensku v 21. storočí*. Fórum inštitút pre výskum menšín. Dunajská Streda : Lilium Aurum, 2004. ISBN 80-8062-211-6.

Internetové zdroje:

<www.ogmios.org>

Názov: **Rómsky jazyk a realie v edukácii**
2. časť
RÓMSKY JAZYK – KULTÚRNE DEDIČSTVO RÓMOV

Autori: **Mgr. Elena Cinová**
PaedDr. Stanislav Cina
Mgr. Eva Suchožová

Recenzenti: **Mgr. Eva Gašparová**
Mgr. Matej Adam

Vydavateľ: **Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave**

Odborná redaktorka: **Mgr. Terézia Peciarová**

Grafická úprava: **Ing. Monika Chovancová**

Vydanie: **1.**

Rok vydania: **2014**

Počet strán: **56**

ISBN **978-80-8052-762-4**